

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ

Басқару институты

қолжазба құқығында

Джанканов Жигер Махмудович

**АТЫРАУ ОБЛЫСЫНЫҢ ҚҰРМАНҒАЗЫ
АУДАНЫНДАҒЫ ТУРИЗМДІ ДАМЫТУ**

«7M041 Бизнес және басқару» дайындық бағыты бойынша
«7M04105 – Мемлекеттік саясат» білім беру бағдарламасы

Бизнес және басқару магистрі дәрежесін иелену үшін магистрлік жоба
«7M04105 – Мемлекеттік саясат» білім беру бағдарламасы бойынша

Ғылыми жетекші _____ Кадырова М.Б., э.ғ.к., профессор

Жоба қорғауға жіберілді: «_____» _____ 2023ж.

Басқару институтының директоры: _____ Гаипов З.С., с.ғ.д.

Астана, 2023

Мазмұны

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....	3
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	4
КІРІСПЕ.....	5
НЕГІЗГІ БӨЛІМ.....	8
ҚОРЫТЫНДЫ.....	54
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР.....	56
ҚОСЫМША.....	58

Нормативтік сілтемелер

Осы магистрлік жобада келесі нормативтік құжаттарға сілтемелер пайдаланылған:

2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі.

2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI ҚРЗ Қазақстан Республикасы Салық кодексі.

Арнайы экономикалық және индустриялық аймақтар туралы 2019 жылдың 3 сәуірінде № 242-VI ҚРЗ Қазақстан Республикасының Заңы.

Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік туралы: 2015 жылдың 31 қазанда № 379-V ҚРЗ Қазақстан Республикасының Заңы.

Рұқсаттар мен хабарламалар туралы: 2014 жылғы 16 мамырда № 203-V ҚРЗ Қазақстан Республикасының Заңы.

Белгілеулер мен қысқартулар

КДҚ	– Кәсіпкерлікті дамыту қоры
АҚ	– Акционерлік қоғам
QUEST	– Шытырман ойын
ШОБ	– Шағын және орта бизнес
НАССР	– Hazard Analysis and Critical Control Points
ISO	– Infrared Space Observatory
SMIT	– Туризмдегі Марокко инжирингтік қоғамы
UNWTO	– Бүкіләлемдік туристік ұйым
INFRATUR	– Туризм инфрақұрылымын дамыту қоры
FOGATUR	– Туризмге кепіл беру және жылжыту қоры
ENTURSA	– Empresa Nacional de Turismo S.A.
ДМО	– Destination marketing organizations
ENIT	– Италияның туризм жөніндегі ұлттық басқармасы
ЮНЕСКО	– Білім, ғылым және мәдениет мәселелері бойынша Біріккен Ұлттар Ұйымы
ЖІӨ	– жалпы ішкі өнім
ҰҚП	– Ұлттық кәсіпкерлер палатасы
MICE	– Кездесулер, көтермелеу саяхаттары, конференциялар (форумдар және көрмелер), оқиғалар
ТДМБ	– Туристік саланы дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы
ҰК	– Ұлттық компания
ЕО	– Еуропалық одақ
АҚШ	– Америка Құрама Штаттары
БҰҰ	– Біріккен Ұлттар Ұйымы
ҚХР	– Қытай Халық Республикасы
РФ	– Ресей Федерациясы
ТЭН	– Техникалық-экономикалық негіздеме
ҚТА	– Қазақстандық туристік қауымдастығы
ENIT	– Италияның туризм жөніндегі ұлттық басқармасы

Кіріспе

Тақырыптың өзектілігі «Қазақстан-2050 Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» аясында өңірлерде туризмді дамыту – Қазақстанды қуатты мемлекетке айналдыратыны мен Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаев «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында туризмнің, әсіресе, эко және этнотуризмнің дамуына экономиканың маңызды саласы ретінде ерекше көңіл бөлу туралы тапсырмасына, сондай-ақ «100 нақты қадам» - Ұлт жоспарының 86-қадамын іске асыру аясында «Каспий қақпасы» өңірлік мәдени – туристік кластерін құру міндетіне, Атырау облысының аумақтық даму бағдарламасына негізделген.

Қазақстан – бағыт-бағдары белгіленген, шын кіріссе өзін-өзі қамтамасыз ете алатын, табиғи байлыққа бай, кез-келген жаһандық дағдарысқа төтеп беру мүмкіндігіне ие дамушы мемлекет. Әлем Қазақстанда демалудың әр алуан сипатын қалыптастыруға болатыны және де елдегі саяси ахуалдың тұрақтылығы туризмді дамытуға салынатын инвестицияның қауіпсіздігін қамтамасыз ете алатынын енді-енді біліп жатыр. Қазіргі заманғы әлемнің жаһандану жағдайында туризм айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Бүгінгі таңда ол табиғи, әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени ресурстарды, туристік өнімді жасау үшін пайдаланылатын немесе жарамды инфрақұрылымды, дамыған әдіснаманы және көптеген арнайы технологияларды қамтитын әлеуметтік-экономикалық жүйе болып табылады. Туризмнің әлеуметтік-экономикалық ұстанымдары тез нығаюда, ол әлемдік экономиканың жетекші драйверлерінің біріне айналды. Оның әлемдік қызметтер саудасындағы үлесі 30 пайыздан астамды құрайды. Осы үлестен көріну мүмкіндігі толықтай бар Қазақстан үшін туризм секторын жан-жақты дамытуға іргелі, әдіснамалық және практикалық іздеу аса өзекті болып табылғандықтан 2017 жылдың маусым айында Қазақстан Республикасының Үкіметі елдің туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі жаңа Тұжырымдамасын бекітті [1]. Бұл оқиға елімізде туризмді дамытудың жаңа кезеңінде осы саланы жаңғырту үшін аса принципті экономикалық, әлеуметтік және технологиялық сипаттағы бірқатар іргелі мәселелерді шешеді. Десек те, Қазақстанның туристік нарығы әлі де төмен қарқын мен даму деңгейін көрсетеді [2]. Қазіргі уақытта Қазақстанның ЖІӨ-дегі туризмнің үлесі 0,9 пайызды құрайды, бұл дамыған елдердің көрсеткіштерінен ғана емес, әлемдік орташа деңгейден де әлдеқайда төмен. Еліміздегі туризмді сауатты ұйымдастыру және басқару туристік бизнестің ерекшеліктерін түсінуді талап етеді. Шет елдердің тәжірибесі көрсеткендей, әлемдік туристік нарықтағы бәсекеге қабілеттілікке мемлекет, туристік бизнес және ел халқы арасындағы экономикалық интеграцияның жаңа нысандарын дамыту есебінен қол жеткізуге болады.

Қазақстан халқының 42 пайызы ауылдық жерлерде тұрады. Қалалықтар тар қапастан қашып, кең жерлерге, табиғат аясында көбірек болуға тырысуда. Және ол үшін қаржыларын да аямайды. Адамның мәні рахат алуға бағытталған

және ол демалыс қарқынды жұмыс күнінен кейін қажет. Ал егер адам босаңсымаса демалмайды және оған күш-қуатты қайтадан қалпына келтіру өте қиынға соғады. Бұл әсіресе қалалық жерлерде тұратын адамдарға қатысты. Қазіргі адамзаттың басынан кешкен стресстері түрлі ауруларға, психоздарға, бұзылуларға алып келеді. Сондықтан туризм белгілі дәрежеде көпшілік үшін панацея болып табылады. Туризм эстетикалық, ақпараттық және физикалық ләззатты біріктіреді. Сондықтан, тіпті табысы төмен адамдар да мүмкіндігінше саяхаттауға тырысады. Бүгінгі таңда отбасылық демалыс жиі үрдіске айналуда. Еліміздің кез келген бұрышында адамзат баласының жақсы мәдени демалуына жеткілікті табиғи экологиялық, экзотикалық нышанды келбеттер кездеседі. Мейлі ол таулы жер болсын, жазық дала болсын, орман-тоғай болсын, өзен-сулар болсын, біздің жерімізде де керемет демалыс орындары боларлық табиғи ерекшеліктеріміз ендігі жерде өзгенің көз қуанышы, өзіміздің мақтанышымыз болатынын шақ туды. Туризм саласындағы экономикалық қызмет ұлттық кірісті құруға ықпал етеді. Ал кірген кірістерді ұлғайту ұлттық экономиканы көтеруге оң әсерін тигізеді. Ол өз кезегінде экономиканың басқа салаларын да дамытып, ұлттық маңызға ие табыстардың өсуіне әкеледі. Осы кезге дейін мұнай көптеген елдер сияқты біздің мемлекетімізге әрқашан экономикалық дамуға сенімді рөл атқарып келді және көбінесе эксклюзивті көмек болды. Бірақ мұнай нарығындағы бағаның құлдырауына ешкім кедергі бола алмайды. «Х» сағаты келді, біздің мемлекетіміздің мұнай ақшасына тәуелділіктен бас тартып, экономиканың шынымен де мүмкін болатын басқа салаларын дамыту туралы ойланатын кезі келді.

Жобаның мақсаты Атырау облысы Құрманғазы ауданының туристік әлеуетін анықтап, осыған байланысты ауданда туризмді дамыту үшін саладағы ұйымдастыру және басқару жүйесін жетілдіру жөнінде ұсынымдар әзірлеу.

Осы мақсатқа жету үшін зерттеудің келесі міндеттері анықталды:

1. Туризм индустриясының дамуының негізгі алғышарттары мен ерекшеліктерін зерттеу.
2. Туристік саланы дамыту саласындағы халықаралық даму тәжірибесін зерделеу.
3. Қазақстан Республикасының Туризм саласындағы нормативтік-құқықтық базасы мен бағдарламалық құжаттарға талдау жүргізу.
4. Атырау облысындағы ағымдағы жағдайға талдау жүргізу, SWOT-талдау жүргізу.
5. Атырау облысы Құрманғазы ауданының туристік әлеуетін дамыту бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу объектісі – Құрманғазы ауданы.

Зерттеу пәні – Атырау облысы Құрманғазы ауданында туристік саланы дамыту процесінде туындайтын ұйымдастырушылық-экономикалық қатынастар.

Зерттеу әдістері. Зерттеудің теориялық-әдістемелік базасы отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектеріне негізделген. Жұмыс барысында ғылыми әдебиеттер мен нормативтік-құқықтық құжаттарға контент-талдау,

салыстырмалы және әлеуметтік талдау, сондай-ақ SWOT-талдау пайдаланылды.

Жобаның практикалық маңыздылығы. Мемлекет басшысының өңірлерде туризм саласын дамыту тапсырмаларын орындау үшін Атырау облысы Құрманғазы ауданының ағымдағы жай-күйіне жүргізілген талдау және туристік-рекрециялық әлеуетін бағалау өңірде туристік саланы дамыту стратегиясын әзірлеу кезінде пайдаланылуы мүмкін.

Әдебиеттерге шолу

Тәуелсіздік алғаннан бері еңсесін көтерген мемлекетіміздің туристік бағытта да дамуына алғышарттарының болуына қарамастан осы маңыздылығы мен басымдылығы еш саладан кем түспейтін, керісінше әлдеқайда ерте дамытқанда межелі жетістіктерге ие болу мүмкіндіктері кейінге ығыстырылып келе жатқан, бірақ бүгінгідей жаһандық күрделі де ауыр өзгерістердің бізде де орын алып, мемлекетіміздің ахуалы әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан кежеулей бастаған кезде, туризм саласының елімізді бірден бір тығырықтан шығуға апаратын бағыт екені ешкімге де жасырын емес. Мен өзімнің магистрлік жобамның өзектілігін осы тақырыпта ашқым келетіндігінің де өзіндік маңыздылығы бар. Тақырып аясында әртүрлі басылымдарда жарияланған көптеген шетелдік және қазақстандық ғалымдардың ғылыми еңбектеріндегі дәлелді тұжырымдарын оқып, білгенімдей, мәдениет пен туризм бірігіп, бағыттың тартымдылығы мен бәсекеге қабілеттілігі экономиканың негізгі қозғаушы факторлары екені анықталды.

Ресейлік Е.А.Клопот пен Э.В.Мануйленко айтқандай «Туристік сапар-бұл белгілі бір турдың бір түрі. Адамдар негізінен оларды бос уақыттары болған кезеңінде денсаулығын түзету, ойын-сауық мақсатында немесе танысу, тіпті спортпен айналысу үшін жасайды. Адамдар үшін дұрыс туризм-күнделікті жұмыстан алшақтап, жаңа жағымды эмоциялар мен сезімдерді алу және өзінің танымдық көкжиегін кеңейту. Әртүрлі туристік ресурстар-табиғи, мәдени және тарихи-бұлар туризмді дамытудың дінгегі» [1]. Расында да адамды табиғаттан ажырату-оның физикалық, психологиялық жай-күйінің тұрақтылығын әлсіретеді. Ал өзіміздің жерлестеріміз Г.А. Медиева., А.И. Козин., Г.К. Майгожиналардың пайымдауынша қазіргі әлемнің жаһандануы жағдайында туризм айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Бүгін ол күрделі болып табылатын табиғи, әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени ресурстарды қамтитын әлеуметтік-экономикалық жүйе, қолданыстағы инфрақұрылым немесе туристік қызметті құру үшін жарамды өнім, дамыған әдістеме және көптеген технологиялар қажет. Қазақстан үшін шикізат экономикасы аса маңызды рөл атқаратын ел ретінде қазіргі жағдайдағы әлемдік қаржы-экономикалық дағдарыс және шикізат бағасының тұрақты құлдырауы(ең алдымен мұнай) туризмнің қарқынды дамуын бірдей мүмкіндікте әртараптандырудың пәрменді бағыттарын жүргізу – тұтастай алғанда елдің экономикасының тұрақты дамуын қамтамасыз етуі мүмкін [2]. Біздің зерттеуімізше туризм саласындағы экономикалық қызмет ұлттық кірісті құруға ықпал етеді. Ал кірген кірістерді ұлғайту ұлттық экономиканы көтеруге оң әсерін тигізеді. Ол өз кезегінде экономиканың басқа салаларын да дамытып, ұлттық маңызға ие табыстардың өсуіне әкеледі. Осы кезге дейін мұнай көптеген елдер сияқты біздің мемлекетімізге әрқашан экономикалық дамуға сенімді рөл атқарып келді және көбінесе эксклюзивті көмек болды. Бірақ мұнай нарығындағы бағаның құлдырауына ешкім кедергі бола алмайды. «Х» сағаты келді, біздің мемлекетіміздің мұнай ақшасына тәуелділіктен бас тартып, экономиканың шынымен де мүмкін болатын басқа

салаларын дамыту туралы ойланатын кезі келді.

Экономика ғылымының магистрі Р.Б.Қапарованың айтуында аграрлық экологиялық типтегі туристік-рекрециялық аймақтарды құру мүмкіндіктері Қазақстанның көптеген облыстарында бар. Агротуризм-деградация процесін жеңудің маңызды факторы- ауылдық аумақтарды дамыту, мәдени мұраны және аймақтың ұлттық ерекшелігін сақтау. Ол басқа секторлармен салыстырылатын ауыл халқының табыс деңгейін көтеріп, инженерлік инфрақұрылымды дамытады және ауылдық округтерінің Еңбек ресурстарын, өндірістік және табиғи ресурстарын ұтымды пайдалану дәрежесін жоғарлатады [3]. Р.Б.Қапарованың пікіріне толықтай келісе отырып, біздің қосатынымыз-нағыз қазақы орта тек ауылда бар. Және де еңбек етудің қай түрінен де қаймықпайтын олар үшін әр жаңашылдық пайдалы болып табылады.

Өзінің «Қазақстан Республикасында ауыл туризмін дамытудың алғы шарттары» атты еңбегінде А.Ш. Шакен былай деп атап көрсеткен: «Туризмнен шалғай және ауылдық аудандардың тұрғындары да осы сала алған жалпы пайданың бір бөлігіне қол жеткізе алады. Бұл өз кезегінде ауылдың теңгерімді және тұрақты әлеуметтік дамуына көп ықпал етеді. Туризм, яғни адамдардың мүмкіндігі бар жағдайларда ауылдық өмір салтын ұстануды жалғастыру және отбасыларды қаладан тыс жерлерде өсіруде урбанизацияға балама болады. Егер халықтың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етуде туристік саланың әлеуетін ескеретін болсақ және бизнесті жүргізу үшін мүмкіндіктер жасау үшін біз осы сектор қабілетті деп санаймыз. Қазақстанда жергілікті туризм моделін пайдалану негізінде шалғайдағы ауылдар мен аудандар үшін қаржы түсімдердің елеулі көлемін қамтамасыз етуге болады. Рекреациялық тұтынушылардың қалауын өзгертудегі заманауи тенденциялар, балама, бұрын қолданылмаған немесе аз пайдаланылатын рекреациялық ресурстар-қызмет көрсету және демалушылардың экологиялық санасын, туристік қызметтің жаңа түрлеріне сұраныстарын қалыптастырады. Олардың қатарына ауылдық ресурстар да кіреді. Ауыл туризмі – Қазақстан үшін түбегейлі жаңа базалық жер болып табылатын рекреациялық сала» [4]. Осындай ғылыми тұжырымдаманың жалғасы ретінде А.Тлеубаева мен А.Сакеннің пікірлерін дәлел ретінде жұмысыма қосқым келеді. Олардың пікірінше, туризм саласындағы жергілікті, ауылдық бизнес жақсы жолға қойылғанда ауыл туризмін ғана емес, сонымен қатар аймақтың тұрақты дамуына әкелуі мүмкін. “Think globally, act locally” – жаһандық ойлаңыз, жергілікті әрекет етіңіз, жергілікті экономика жалпы дағдарыстан әрдайым қауіпсіз және ауыр соққы алмайды. Сондықтан, өркендеген, тұрақты ауылдық туризмі бар елдің әр аймағында тұрақты дамыған экономикалық аймақ болуы мүмкін [5]. Әрине, қазіргі таңда ауылдық округтерде жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқаруға көшуіне байланысты ауылдық жерлерде жергілікті өзін-өзі басқару функцияларын іске асыруға бағытталған ақша түсімдері мен шығыстарының жоспары қалыптасқанын ескеруіміз керек.

Халықаралық туризмде туристік кластерді Қазақстанның ұлттық экономикасының бір бөлігі ретінде қарауды ұсынған Н.А. Парфисенко

«Мемлекет экономикасының дербес саласы бола отырып, туризм-табыс алу, халықтың әл-ауқатын жақсарту мүмкіндігімен, оның жұмыспен қамтылуын ұлғайту, елдің бәсекеге қабілеттілігін күшейту арқылы мемлекеттің табысты әлеуметтік-экономикалық даму факторына айналуына толық мүмкіндігі бар» деп орынды дәлел келтіруде. Оның айтуынша «Қазақстанда туристік саланы дамытуға мемлекеттік органдардың орынды жәрдемдесуі өзара іс-қимылы кезінде ғылыми негізделген стратегияға сәйкес туризмнің проблемалары мен міндеттерін шешуге негізделуі тиіс. Ең алдымен ел халқының саны мен тұрмыстық менталитетін есепке ала отырып, зерттеулерді жүргізу тақырыптың өзектілігін анықтайды. Мақсат- кластерлік жүйені негіздеу болып табылады және халықаралық туристік және экономикалық дамудың негізгі көрсеткіштеріне Қазақстан экономикасындағы белсенді туризм кіреді. Осыған байланысты туризмді теориялық және практикалық, халықаралық және халықаралық қатынастарды дамытудың жаңа мүмкіндіктері ретінде іздеудің маңызы зор. Сондықтан еліміздегі мемлекеттік бағдарламалардың мақсаты да ел туризмін дамыту және алынған нәтижелерді елдің ұзақ мерзімді экономикалық өсуін одан әрі қамтамасыз ету пайдалану.

Туризм шикізат өндірісіндегі минералды ресурстарға балама болып табылады әрі Қазақстанда табысты туристік саланы дамытуды ұйымдастыруды орынды қалыптастыру, одан әрі ынталандырылатын өңірлердегі кластерлер-барлық өнеркәсіп салаларын қамтуға қабілетті инфрақұрылымдар халықаралық туризмнің дамуына экономикалық әсер етеді. Туристік кластерлер-бұл біріктірілген жүйенің байланыстырушы жүйелік туристік нарық. Бәсекеге қабілетті кластерлерді қалыптастыру үшін өңірде мемлекет тарапынан бағдарламалар әзірленді және бағдарламалар сырттан келетін халықаралық туризмге ықпал етеді. Өңірдің кластерлік дамуының әлеуетті бағалау үшін талдау жүргізу қажет. Кластерді қалыптастыру кезінде туындайтын сөзсіз кедергілерді анықтау және халықаралық тәжірибені зерделеу, алынған нәтижелерді дұрыс ұйымдастыруға пайдалану керек. Кластерлік модель авторы М. Портер ұсынған бағдарламалық жасақтаманы әзірлеу аймақтық туризм кластерлеріне табиғи туризмнен басқа көрнекі орындар, дамыған ілеспе қызметтер, соның ішінде қонақ үй бизнесі, тамақтану, кәдесый өнімдері, мәдени ойын-сауық іс-шаралары кіреді.

Қазақстан өңірлерін инфрақұрылымдық дамыту саласындағы туризмнің үлесі жалпы ішкі өнім (ЖІӨ) шамамен 0,3% құрайды. Негізі Қазақстанда туризм саласының проблемалық мәселелері мыналар болып табылады:

Біріншіден, инженерлік-көліктік және туристік инфрақұрылым жеткіліксіз дамуы, екіншіден, күрделі және көп сатылы әкімшілік кедергілер, сондай-ақ нарықта туристік өнімдерді халықаралық деңгейде жеткіліксіз жарнамалық-имидждік жылжыту. Туристік даму бойынша Дүниежүзілік экономикалық форумның рейтингінде Қазақстан инфрақұрылымдары 87-ші орынға орналасты. Күрделілігі бойынша визалық режим сияқты әкімшілік кедергілер 99-шы орында және тек Брендинг пен маркетингтің тиімділігі бойынша ел 125-ші орында. Барлығы статистикалық зерттеуге 140 ел қатысты.

Алайда, бүгінгі таңда туристік сала Қазақстан экономиканың басым бағыттарының бірі ретінде танылды [6].

Қазіргі заманғы туризм экономикалық құбылыс ретінде:

- өнеркәсіптік нысанға ие;
- жинақталмайтын және тасымалданбайтын туристік өнім мен қызметтер ретінде қолданылады;
- жаңа жұмыс орындарын жасайды және жиі жаңа аймақтарды дамытуда және ұлттық экономиканы жедел дамытудың катализаторы болып табылады;
- мамандандырылған туризм елдерінің ұлттық табысты пайдасына қайта бөлу механизмі ретінде қолданылады;
- ұлттық табыстың өсуі, жұмыспен қамту және жергілікті инфрақұрылымды дамыту және жергілікті тұрғындардың өмір сүру деңгейін арттырудың мультипликаторы болып табылады;
- тиімділіктің жоғары деңгейімен және инвестициялардың жылдам қайтарылуымен сипатталады;
- оның ресурстық базасының негізін құрайтын элементтер табиғат пен мәдени мұраны қорғаудың тиімді құралы ретінде әрекет етеді;
- экономиканың барлық салалары мен адам қызметінің түрлерімен үйлесімді, себебі олардың дифференциясы және дискреттілігі адамдарға қажетті орындар мен танымына деген қажеттіліктерін тудыратын рекреациялық орталардың әлеуетінің айырмашылығын тудырады [7].

Қазақстандағы тұрақты туризмнің заманауи жай-күйі мен даму перспективаларын өз еңбегінде анық көрсете алған замандасымыз А.Уайсова былай дейді: «Қазақстанда туризмнің бірнеше бағыты, соның ішінде іскерлік, белсенді, жағажай сияқты, дамуға бағытталған туризмнің негізгі алты өнімі: МІСЕ-туризм, мәдени туризм және турне, белсенді және шытырман оқиғалы демалыс, таулар мен көлдерде, жағажай туризмі және қысқа демалыс бағыты бар. Қазақстанның барлық өңірлері үшін қойылатын ең тартымды туристік өнімдерге экологиялық туризм жатады. Туризмнің басым түрлерінің бірі болып табылатын экотуризм мақсаты – салыстырмалы түрде таза табиғаты, табиғи және мәдени-этнографиялық бұл аймақтың ерекшеліктері бар жерлерге саяхат. Осы кезеңде нарықта туристік қызметтердің әр түрлі бір күндік және көпкүндік экотурлары болады. Ол да туризмді мемлекеттік қолдау- қажет саланың тұрақты дамуының шарты екендігін, оның ішінде туризмнің маңызы атап айтқанда, ауыл туризмі, оның ұлттық экономикадағы рөлі елдер оның артықшылықтарымен байланысты дамуын қамтамасыз етеді, сондай-ақ жергілікті инфрақұрылым және халықтың өмір сүру деңгейінің өсуі ауылдардағы жаңа жұмыс орындары ашылуына ықпал етеді деп отыр [8]. Біздің нақтылағанмыз, жергілікті ауыл тұрғындары өз кәсібін ашуға мемлекеттік қолдауды қажет етеді. Мемлекеттік бағдарламаның қол жетімді несиелері көбіне ауылдық жерге жетпей жатады. Бірінші қол байлау ол-екінші деңгейлі банктердің кепіл сұрауы, екіншіден, ауылдық жерлердегі жылжымайтын мүліктің нарықтағы бағасын төмен бағалауы. Сондай-ақ қаржылық сауатсыздықтың салдары да жеткілікті.

Көптеген Еуропа елдерінде агротуризм қарқынды дамыған немесе ауылдық туризм және әртүрлі модельдер бар (Британдық, француз, неміс және т.б.) және бұлар туризмнің түрлері мен мәдени, іс-шараларға бай ерекшеліктерді сипаттайды. Өңірде ауыл туризмін ілгерілету ауыл шаруашылығы өндірісін, ұлттық колоритті және аумақтың өзіндік ерекшелігін қолдана отырып, инновациялық туристік өнім жасауға толық жәрдемдеседі, жергілікті халық үшін экономикалық және әлеуметтік әсерге және тұтастай алғанда, ауылдық жерлердің тұрақты дамуына кепілдік береді.

Ауыл туризмі (агротуризм) – табиғи, мәдени-тарихи және де басқа да туристік кешенді құру үшін жергілікті жер мен оның өнім ерекшеліктерін пайдалануға бағдарланған туристік индустрия секторы [9].

Ауыл туризмі экотуризм сияқты қоршаған ортаны, жергілікті мәдениетті сақтауға және бұл бизнес жергілікті халықтың әл-ауқатына ықпал етуі керек.

Ауылдық қонақжайлылық- ауыл туризмі дамуының бірінші кезеңі.

Іс жүзінде Қазақстанның кез келген ауылында туристерді қабылдау және орналастыру үшін ауыл туризмін дамытудың артықшылықтарын ескере отырып, ең алдымен, ауыл тұрғындарының да, тұтас өңірлердің де әл-ауқатын арттыру жағдай жасау керек. Туризм тұрақтылығы тұрғысынан мәселелерді зерттей отырып, біз қоршаған ортаға да, қоршаған ортаға да, жергілікті қоғамға да жағымды әсер ететін экотуризмді және ауылдық жерлерді дамыту идеясын ұстанамыз.

И.Ю. Рей, А.Е. Жансагимованың зерттеулерінше Түркия сияқты елдерде мемлекеттің қолдауы есебінен Туристік саланы дамытудың оң тәжірибесі, Малайзия, Таиланд және БАӘ туризмді дамытудың тиімді стратегиясының мысалы болып табылады және бұл индустрияның дамуы ел экономикасының барлық секторларына оң әсер етеді. Қазақстан Республикасының кең аумағының Азияның географиялыққа орналасуы, Еуропа мен Азия арасындағы сауда қатынастары жағынан тиімді, елдің бай мәдени-тарихи мұрасы және бүгінгі күнге дейін сақталған дәстүрлері туризмді сәтті дамытуға барлық негіз бар [10]. Толықтай келісеміз, өйткені «Ұлы Жібек жолы» экономикалық сауда байланысы елдердің Қазақстанды өзара тоғысатын алтын көпіріне айналдырады.

Тақырыптық зерттеу аясында «Тұран» Университетінің профессоры С.А.Каленованың Қазақстанда мұнай бағасының белгісіздігі кезінде туризмді дамыту қажеттілігі туралы мақаласын оқыдым. Аталған мақала бүкіл әлемнің экономикасының дамуында маңызды орын алатын туризм саласына арналады. Себебі Еуропа кеңістігіндегі санкцияларға, мұнай бағасының түсуі, әлемдік экономикалық дағдарысқа қарамастан әлем күн сайын бейімделуде. Адам ізденгіш тұлға ретінде, сондықтан артық қаражаттық мүмкіндіктері болса әлемді өз көзімен көргісі келеді. Туризм секторындағы экономикалық қызмет ұлттық табысты құруға үлкен үлес қосты. Бұл жұмыс орындары туризмге тікелей тәуелді болған адамдардың барлығына қатысты. Бұл жағдайда біз туризмде табысты құруда тікелей әсері туралы айтып отырмыз. Туристік кәсіпорынмен жұмыс істеп табылатын әрбір теңге құралдардың бірінші айналымында және алынатын табыс қайтадан кәсіпорын есебінен кетеді, сөйтіп жаңа табыстар пайда болады,

бірақ бұл үшінші және басқа тұлғаларда. Егер бұл тұлғалар туристік кәсіпорын үшін қандай да бір тауарларды жеткізуші рөлінде болса, онда бұл жағдайда ғана туризмде табысты құру жанама әсері қызметі туралы айтуға болады. Туризмде табысты құру ұлттық табыстың өсуіне ықпалын тигізеді. Туристік саладан алынған табыс экономиканың басқа салаларында да жаңа табысты пайда болуын себеп болады. Сондықтан туризмде ұлттық табыстың өсу әсері ең алдымен мемлекеттік мағынаға ие болады. Осыған байланысты мемлекет бюджетінде табыстың төмендеуі мерзімінде біз туристік инфрақұрылымның қарқынды даму қажеттілігін ойлауымыз керек [11].

Қазақстан халқының 42 пайызы ауылдық жерлерде тұрады. Қалалықтар экология мәселесіне байланысты тар қапастан қашып, кең жерлерге, табиғат аясында көбірек болуға тырысуда. Және ол үшін қаржыларын да аямайды. Адамның мәні рахат алуға бағытталған және ол демалыс қарқынды жұмыс күнінен кейін қажет. Ал егер адам босаңсымаса демалмайды және оған күш-қуатты қайтадан қалпына келтіру өте қиынға соғады. Бұл әсіресе қалалық жерлерде тұратын адамдарға қатысты. Қазіргі адамзаттың басынан кешкен стресстері түрлі ауруларға, психоздарға, бұзылуларға алып келеді. Сондықтан туризм белгілі дәрежеде көпшілік үшін панацея болып табылады. Туризм эстетикалық, ақпараттық және физикалық ләззатты біріктіреді. Сондықтан, тіпті табысы төмен адамдар да мүмкіндігінше саяхаттауға тырысады. Бүгінгі таңда отбасылық демалыс жиі үрдіске айналуда. Еліміздің кез келген бұрышында адамзат баласының жақсы мәдени демалуына жеткілікті табиғи экологиялық, экзотикалық нышанды келбеттер кездеседі. Мейлі ол таулы жер болсын, жазық дала болсын, орман-тоғай болсын, өзен-сулар болсын, біздің жерімізде де керемет демалыс орындары боларлық табиғи ерекшеліктеріміз ендігі жерде өзгенің көз қуанышы, өзіміздің мақтанышымыз болатын шақ туды. Нархоз Университетінің «Туризм» кафедрасының меңгерушісі, доцент Е.А. Абенованың пікірінше қазіргі өмірдің динамикасын ескере отырып, белсенді жұмыс істейтін көптеген туристік фирмалар, санаторийлер, курорттар және демалыс үйлері қала тұрғындарына жұма күндері 2-3 күн қала маңындағы санаторийлер мен демалыс үйлерінде «демалыс» бағдарламасын ұсынады.

Осылайша, емдік - сауықтыру туризмі-туризмнің перспективалы және әсіресе азаматтардың орта және жоғары жас санаттары арасында сұранысқа ие бағыты. Ал Қазақстанда ішкі туризм бағыттарының бірі ретінде емдеу-сауықтыру туризмін дамыту үшін барлық жағдай мен мүмкіндіктер бар [12].

Халықаралық тәжірибеге сүйенсек, мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетіктері мен мемлекеттік қолдау шаралары туризм индустриясын басты серпінді дамыту факторларының бірі болып табылады.

Туристік инфрақұрылымы дамыған елдерде бұл сала мемлекет пен жеке инвестициялардың белсенді қолдауымен дамып жатыр.

Мысалы, Испания мемлекеті гранттық субсидиялауды жобаның 30 % жүзеге асырады, ал Португалияда мемлекет 10 жылға дейін пайызсыз кредитті туризм объектілерін салуға берсе, Малайзияда туризм объектілері салықтан түбегейлі босатылған.

Оңтүстік Африка Республикасында Халықаралық нарыққа қолжетімділікті қолдау бағдарламасы мен Туризм саласындағы ШОБ сапасын арттыру бағдарламасында көрмелерге, шоу-румдарға қатысу, сапа белгілерін алу (НАССР, ISO) және т.б. шығыстарының 30 % - 50 % мемлекет тарапынан өтеу көзделген.

Пуэрто-Рикода туризм мен круиздік индустрияны қолдау жүйесі қызмет етеді, онда 50 % салық жеңілдіктері, 10 жыл мерзімге салықтан босату сияқты преференциялар көзделген.

Мажарстанда туризм саласында біліктілікті арттыруды мемлекеттік қолдау бағдарламасы, салықтық преференциялар, инвестицияларының көлемі 50 млн. еуродан асатын, кемінде 50 жаңа жұмыс орнын құратын инвесторлар үшін қаржылық субсидиялар көзделген.

Өзбекстанның тәжірибесі де қызықты, мұнда туризм саласын мемлекеттік қолдау 5 бағытта жүргізіледі: ШОБ қолдау, қонақүйлерді салу және жаңғырту, тікелей инвестицияларды ынталандыру, туристерге арналған көлік сатып алуды қолдау, технологиялар енгізуді ынталандыру. Мысалы, Өзбекстанның туристік компаниялары 2022 жылғы 1 қаңтарға дейін туристік кластағы әкелінетін автомобильдер үшін кедендік төлемдерді төлеуден босатылды. Тікелей шетелдік инвестицияларды тартатын және экономика салаларында туристік қызмет көрсетумен айналысатын кәсіпорындар тікелей жеке шетелдік инвестициялары 300 мың АҚШ долларынан бастап 3 млн. АҚШ доллары болса – 3 жылға, 3 млн. АҚШ долларынан бастап 10 млн. АҚШ долларына дейін болса – 5 жылға, 10 млн. АҚШ долларынан астам – 7 жылға заңды тұлғаларға табысқа салынатын салықтардан, әлеуметтік инфрақұрылымды абаттандыру және дамыту салығынан, микрофирмалар мен шағын кәсіпорындарға салынатын бірыңғай салық төлемдерінен, сондай-ақ Республикалық жол қорына төлейтін міндетті төлемдерден босатылады.

Халықаралық тәжірибе мемлекеттің туристік инфрақұрылымды дамыту үшін жағдайлар жасауға, жеке инвесторларды тартуға, туристік индустрия субъектілерінің қызметі үшін қолайлы экономикалық жағдайларды қамтамасыз ететін нормативтік құқықтық базаны қалыптастыруға бағытталған белсенді саясаты туристік саланың елдің әлеуметтік-экономикалық дамуында маңызды орын алуына мүмкіндік беретінін көрсетеді. Сонымен қатар, әлемдік тәжірибе туризмді белсенді дамытатын елдер өз азаматтарын сапалы туристік көрсетілетін қызметтермен қамтамасыз ете отырып, айтарлықтай бюджет қаражатын ұлттық жобалар мен бағдарламаларды іске асыруға жұмсайтынын куәландырады [13]. Туризмді экономиканың басым бағыты ретінде айқындаған елдердің халықаралық тәжірибесін талдау туристік қызметті мемлекеттік қолдаудың бірқатар анағұрлым тиімді шараларын көрсетті:

1) Қарама-қайшы басымдықтарды біріктіру үшін елдің басшылығы тарапынан бірқатар жылдар бойы келе жатқан тікелей саяси ерік және қолдау.

Марокко Корольдігі. 2000 жылдардың басында Марокко королі VI Мохаммед туризм мәртебесін экономиканың стратегиялық секторы ретінде бекітті. Марокко Үкіметі «Пайымдау – 2010» туризмді дамыту стратегиясын

әзірледі. Осы стратегияның маңызды элементі алты жаңа жағалаудағы курорттық аймақты "басынан бастап" салу жөніндегі жоспар (Азур жоспары) болып табылды. Осы Жоспарды іске асыру үшін 2007 жылы бірнеше мемлекеттік кәсіпорын базасында туризм инфрақұрылымына инвестициялау бойынша жаңа оператор – SMIT (Марокко туризмдегі инжиниринг қоғамы) құру жөнінде шешім қабылданды. SMITмынадай міндеттерді іске асырады: жаңа жағалаудағы курорттық аймақтарды салуға жер учаскелерін бөлу; осы аймақтарды салуға арналған мастер-жоспарлар мен ТЭН әзірлеу, жер учаскелерін сатып алу және сату, инфрақұрылымды салу және жеке инвесторларды тарту. Сонымен қатар, «Пайымдау – 2010» стратегиясын іске асыру кезінде ЕО-мен ашық әуе кеңістігі туралы 2006 жылғы екіжақты шарт шеңберінде әуе қатынасын ырықтандыру елдің туристік саласын дамыту үшін зор мәнге ие болды. Әуе қатынасын ырықтандыру, көбіне жаңа әуе желілерінің авиатасымалдаушыларына және еуропалық бюджеті аз авиатасымалдаушыларына қону құқығын беруді; ұлттық бюджеті аз жаңа AtlasBlue, Jet4You және авиатасымалдаушыларын жаңа әуе бағыттарын құруды қамтиды. Осы шаралар авиабилеттерге бағалардың айтарлықтай төмендеуіне және халықаралық жолаушылар (туристер) ағынының жалпы ұлғаюына әкелді.

Малайзия. 90-жылдардан бастап туризм Малайзияны дамытудың бесжылдық экономикалық жоспарларында маңызды орын алып келеді. Осы жоспарлар шеңберінде салықтық жеңілдіктер беру (кіріске салынатын салықтан босату немесе қонақ үйлерді және басқа да туристік объектілерді кеңейтуде және жаңғыртуда кері инвестициялау кезіндегі жеңілдіктер; импорттық баждардан толық босату) арқылы туризмнің ауылдық, экологиялық, круиздік және басқа да түрлерін дамыту үшін стратегия қалыптастырылды;

2) мамандандырылған агенттіктерді, қорлар мен операторларды құру арқылы ірі курорттық аймақтарды дамытуда мемлекеттің тікелей қаржылық қатысуы.

Мексика Құрама Штаттары. 70 жылдары Үкімет екі қорды – INFRATUR (Туризм инфрақұрылымын дамыту қоры) және FOGATUR (Туризмге кепіл беру және жылжыту қоры) қосу негізінде Туризмді дамытудың ұлттық қоры – FONATUR құрды.

FONATUR-дың негізгі міндеті Канкун, Инкара, Лос-Кабос, Хаутулько және Лорето бес ірі жағалау курорттық аймағын "басынан бастап" дамыту болып табылды. Осы курорттарды дамыту мақсатында FONATUR қарыз қаражатын және жеке инвесторларды тарту, қала салу және өңірлік жоспарлау мәселелерімен қатар жер меншігі мен жылжымайтын мүлік нарығының мәселелерімен де басшылық рөлді өзіне алды. Қазіргі уақытта қол жеткізілген нәтижелерін есепке ала отырып, FONATUR курорттарды дамыту процесіндегі жанама рөлді өзіне алды және негізгі күш-жігерді мемлекеттік-жекешелік әріптестікті дамытуға бағыттады.

Испания Корольдігі. 60-жылдары ENTURSA мемлекеттік компаниясы құрылған болатын, ол неғұрлым жаппай жағажай демалысына арналған қонақ үйлерді салумен және басқарумен айналысты. Нәтижесінде осы қонақ үйлердің

көпшілік бөлігі жекешелендірілді;

3) Қаржылық жеңілдіктер және туристік объектілерге инвестициялауды қолдау тетіктері.

Египет Араб Республикасы. 70 жылдары еркін экономикалық аймақтарды құру және мемлекеттік компаниялар мен шетелдік инвесторлардың бірлескен кәсіпорындарын құруға рұқсат беру туралы Заң қабылданды, оның шеңберінде шетелдік инвесторлар бірлескен кәсіпорындардың кіші серіктесі ретінде инвестицияларды салу құқығын алды, он бес жылға дейінгі мерзімге салықтар төлеуден босатылды, мемлекет тарапынан жер учаскелерін меншік құқығына қатысты кепілдіктер алды.

Шетелдік инвесторлар сонымен қатар шетел қатысатын жергілікті компаниялар сияқты алынған кірістерді шетелге шығару құқығына ие бола отырып, мемлекеттен капиталға қатысты кепілдіктер алды;

4) Туризмнің инженерлік-коммуникациялық, көліктік және "икемді" инфрақұрылымын құруды тікелей мемлекеттік қаржыландыру (білікті кадр ресурстарымен қамтамасыз ету, ақпараттық қамтамасыз ету), сондай-ақ туристік индустрияда неғұрлым маңызды жобалар құру.

Елдің имиджін тиімді жылжыту және үлкен туристік ағынды тарту үшін шетелде сонымен қатар ел ішінде кең ауқымды маркетингтік және жарнамалық науқан жүргізіледі.

Егер әлемдік практикаға сүйенетін болсақ, онда әлемнің озық елдерінде туризмді басқару моделі саланы табысты дамыту үшін маркетингке шоғырланған, әлемдік конъюнктураның жаңа сыны мен өзгерістеріне жедел ден қоя отырып, бизнеспен тығыз өзара іс-қимылда болатын орталық және жергілікті уәкілетті органдардан басқа анағұрлым икемді жеке құрылымның бар болуы қажет екенін көрсетеді. Халықаралық тәжірибе кәсіби «дестинацияларды басқару және олардың маркетингі» – Destination marketing organizations – (бұдан әрі – ДМО) өңірлік сонымен қатар ұлттық деңгейде де жоғары тиімділікті дәлелдеп келеді. Сонымен, Италия Республикасын шетел нарығында жылжытуда басты рөл туризм жөніндегі Италияның ұлттық басқармасына ("ENIT") жатады. "ENIT" негізгі функциялары маркетингтік зерттеулер, жергілікті туристік әкімшіліктердің халықаралық қызметін үйлестіру болып табылады. "ENIT" орталық атқарушы билікке (шартты түрде Өндірістік қызмет министрлігі жанындағы Туризм департаментіне) бағынады және толық бюджеттен қаржыландырылады (жылына шамамен 30 млн. АҚШ долл.).

Франция Республикасына туристерді тарту жөніндегі қызметпен Францияның ұлттық туристік үйі айналысады, оның бюджеті мемлекеттік қаражаттың түсуі есебінен қалыптастырылады.

Германия Федеративтік Республикасында сыртқы маркетингі Неміс туризм орталығы жүзеге асырады. Ұйымды федералдық үкімет құрды және оның шетелде өкілдіктері бар. Ұйымның негізгі мақсаты ел үшін сонымен қатар туризм үшін қолайлы Германия Федеративтік Республикасының имиджін жасау және оны сақтау болып табылады.

Испания Республикасында осындай маркетингтік сана Индустрия,

энергетика және туризм министрлігінің құрылымына кіретін және әлемде Испания туризмін жылжытуға жауапты "Turespaña" ("Turspain") компаниясы болып табылады [14].

Туризм, әрине, әрбір ел үшін ең маңызды индустрия саналады. Кіріспен қамтамасыз етумен қатар, әр түрлі мәдениетке ие елдер немесе жерлер өз мәдениетін немесе мұрасын шоғырландырып, тартымды туристік бағыттарға айналады. Адам рахат алу, демалу және жан тыныштығын жоғарылату үшін бір жерден басқа жерге саяхат жасайды. Уақыттың орын ауыстыруы адамға күнделікті кестеде оңай өзгеруге мүмкіндік береді. Мәдениет қоғамның дәстүрлері мен рәсімдерін ғана емес, сонымен қатар бүкіл әлемде танымал түрлі фестивальдердің мерекесін қамтиды. Мәдени көрнекті орындарға тарих, музыка, би, қолөнер, қажылық, мұра тілі мен тағамдары кіреді.

Туристер қолжетімді, қауіпсіз және ақшаның толық құнын қамтамасыз ететін орындарға баруды қалайды. Туристердің осындай қажеттіліктерін ескере отырып түрлі елдердің үкіметтері туристерге олардың барлық қажеттіліктері үшін жеткілікті кеңістік береді. Мысалы, Үндістан, ең танымал туристік бағыт болып табылады, елде бар әр түрлі мәдениеттерге назар аударатын «Керемет Үндістан» жарнамалық акциясын бастады. Раджастан – әлемге танымал тағамдарымен ең жарқын штаты болып саналады, ал халық биі – туристік көрікті жердің негізгі орталығы болып табылады. Сондай-ақ, өнер туындылары мен қолөнер бұйымдары да бұл жерде жоғары бағаланады. Үкімет осындай эксклюзивті заттарды экспортқа шығаратын «Export Emporium» және «Delhi Hatt» сияқты эксклюзивті орталықтарды құрды.

Туризмге қатысты жарнамалық акцияларды өткізуге көптеген қаржы жұмсалады, сондықтан олар туристер үшін тартымды орын болып қала береді. Үнді мәдениетінде қонақтарға Құдайдың жанынан орын беріледі және «Atichi Devo Bachwa» ұғымымен байланысты. Мұнда жас ерекшеліктеріне қарай да ажыратылған. Қарт адамдар экономикалық тиімді бағамен сапалы медициналық қызметтер ала алатын жерлерге барады. Осы тұрғыдан алғанда, Үндістан бірінші орынға шықты. Жас және жігерлі адамдар көңіл-күйлер мен қызықты оқиғаларға толы жерлерді таңдайды. Мұндай жағдайларда жағажайлар немесе таулары бар жерлер ең қолайлы жерлер болып саналады.

Мысалы, Гоа бірегей мәдениетіне байланысты бүкіл әлемге танымал болды. Бұл сондай-ақ, онда адамдар «Кумбх Мала», «Навратри және Дандиа түндері», «Біртұтас байлық ойындары» секілді ұйымдастырылған түрлі мәдени және рухани іс-шараларға қатысу арқылы рахатқа бөленетін туризмнің мәдени ерекшелігі болып табылады. Адамдар өз ақшаларының толық құнын алғысы келетіндіктен, олар толық ойын-сауықпен бірге үнемді орынды таңдайды. «Аювведтік» емдеу жүйесі, СПА мәдениеті және басқа да факторлар Үндістанды саяхатату орны ретінде таңдауға тартымдылығын арттырады. Әлемге әйгілі «Тәж Махал», әлемнің жеті ғажайыптарының арасында, махаббаттың символы, бай үнді мәдениетіне ұласады, туристерді тартады.

Әлемнің әртүрлі елдерінде әртүрлі заттар атақты. Мысалы, әлемдегі «казино астанасы» деп аталатын Лас-Вегас өзінің түнгі өмірі мен әйгілі

казиносымен танымал. Париждің «әлемнің сәнді астанасы» өзінің бай және үнемі өзгертін сәнімен танымал. Мысырдың пирамидалары, мүсіндері және ата-бабаларының өлген денелерін мумия түрінде сақтайтын Египет, Англия өзінің мәдениеті мен массажымен танымал, Еуропаның танымал биі мен Операның музыкалық форматы, Қытай өзінің әлемге әйгілі тамағы ретінде бірегей туристік бағытын қалыптастырған. Үндістан бүкіл әлемге йогасымен де танымал [15].

Қазіргі уақытта Ленинград облысында дәстүрлі аумақтарда өз дәстүрлерін жүзеге асыратын байырғы халықтардың экономикалық қызметі түрі ретінде этно- экономикалық туризмді ынталандыруға бағытталған жобалар әзірленуде. Мысалы, Подпорожский және Тихвинский аудандарында табиғат парктерінің ең әдемі бұрыштары – Вепс орманы орналасқан. Туристер жергілікті жердің таңғажайып табиғи сұлулығымен қатар, тыныш ауыл өмірін және ежелгі адамдардың өмірімен және дәстүрімен тамашалай алады. Ресей өзін-өзі қамтамасыз ететін аймақтық өркениет ретінде әрекет етеді, оның негізі ресейлік рухани мәдениеттің негізін қалайды, мұнда туризм өткен және болашақ арасындағы байланыс ретінде әрекет етеді [16].

Якуттардың салт-дәстүрі сізге якуттардың мәдениеті мен өмірімен, ұлттық тағамдардың дәмді тағамымен танысуға, Ысыях ұлттық мейрамына қатысуға, түрлі ұлттық конкурстарға қатысуға мүмкіндік береді, мысалы, мұздатылған балықты сүйреп апару, арқанмен бірге бұғы ұстауды үйренуге мүмкіндік береді және табиғаттың жанына қалай жалбарынуға болатындығын өз көзіңізбен көруге мүмкіндік бар [17].

Этникалық туризмнің ең маңызды түрі, біздің ойымызша, дәстүрлі мәдениет пен белгілі бір халықтар өмірінің сипаттамаларын сақтап қалған қазіргі елді мекендерге бару. Бұл елді мекендерді үлгілі деп айтуға болады, бұл көшпелілердің, малшылардың, бұғышылардың, аңшылардың, жинаушылардың уақытша тоқтаған жері деп айтуға болады. Мұндай елді мекендер арқылы өтетін туристік маршруттар көптеген елдерде бар. Осылайша, Мысырдағы ең танымал демалыс түрі – джиптердегі шөлді сафари, туристер бәдәуилердің (көшпелі араб халқы) автотұрақтарына барып, олардың көшпенді өмір салтымен танысады.

Көптеген туристер үшін Латын Америкасы мемлекеті Перуға сапарының мақсаттарының бірі – жергілікті тұрғындары үндістердің дәстүрлі өмір салтымен танысу. Бұл мақсат үшін туристер елдің ішкі аймақтарына, атап айтқанда, Амазон бассейнінің ормандарына барады. Бұл жағдайда этникалық туризмді экологиямен үйлестіру анық байқалады. Осындай жолдар Солтүстік Үндістан мен Солтүстік Тайланд тауларында, Австралияның ішкі бөлігінде және Б.Сундуев, Л.В.Хышектеуевада жүргізілген. Этно туризм – мұхит аралдарындағы мәдени-танымдық туризм бағыттарының бірі ретінде. Еуропадағы кейбір ауылдық елді мекендерде адамдар кейде туристерді тарту үшін өздерінің ұлттық киімдерін киеді. Әлемнің түрлі өңірлерінде туристер жиі дәстүрлі мерекелер мен фестивальдерінің куәгерлері тіпті қатысушылары болады [18].

Дәстүрлі елді мекендерге бару үшін туристер жергілікті шеберлердің түрлі өнімдерін кәдесыйлар ретінде қуанышпен сатып алады, ұлттық тағамдардан дәм

татуға тырысады.

Туризмнен алдыңғы қатарда орын алатын Түркия еліне барушылар онда жағажайда демалумен қатар сол елдің мәдениетін көруге де барады. Атап айтар болсақ он ғасырлық тарихы бар «дервиши» биін тамашалауға әлемнің түкпір түкпірінен туристер келеді. «Сема» немесе «зікір» деген салтанатты атқа ие бұл айналма биді көруге туристер арнайы дервиши кештеріне билеттер сатып алады. Және бұл елде дервиши биінің мұражайларын көрсету мен тарихын таныстыру үшін арнайы бөлек турлар ұйымдастырылған.

Келесі бір мысал, Испаниядағы ең ерекше оқиғалардың бірі – La Tomatina фестивалі. Фестивальдің алғашқы күндері зиянсыз жәрмеңкелерден, би шоуларынан, жарыстардан және шерулерден басталады. Бірнеше күн ішінде қаланың халқы бірнеше есе артады. Дүкендер мен мейрамханалар иелері терезелерді қорғау үшін үлкен пластикалық қалқандарды дайындап қояды. La Tomatina фестивалінің соңғы күндері шарықтау шыңы байқалады. Қалаға жүк көліктерінде бірнеше ондаған тонна піскен қызанақ жеткізіледі. Буньоль кептеліске ұшырайды: қызанақ барлық бағытта ұшып, шырынды шашыраумен жарылып, үйлердің қабырғаларына қызыл дақтарды қалдырады. Жолдар мен алаңдар қызыл түске боялады. Қызанақтарды лақтыруға ешқандай шектеулер жоқ – әр адам өзін өзі қорғайды және кез келген адамға лақтырып жібере алады.

Фестивальге көбінесе Испания, Италия және Франция тұрғындары қатысады. Бірақ соңғы жылдары Буньольдағы фестивальге қатысушы ресейліктердің саны артып келеді.

Осындай тиімді саясат арқылы шет елдіктер өздерінің салт-дәстүрлері арқасында елге шетел туристерін тартып отыр.

Зерттеу әдістері

Зерттеуді бастай отырып, бастапқы кезеңде біз әдеби көздерге, газеттер мен ғылыми журналдарға және басқа да көпшілікке қол жетімді көздерге теориялық талдау жасадық.

Осы магистрлік жобаны жасау аясында зерттелетін сұрақтарымның басты ерекшеліктерін ескере отырып, алғашқы деректерді жинау және талдау үшін біріншіден әлеуметтік сауалнама, екіншіден шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектерін зерделеу және компаративтік талдау әдістерін жүргізу сияқты сапалық әдістердің қолданылуы дәстүрлі болып табылатындықтан, магистрлік жоба аясында осы зерттеу әдістері қолданылды.

Сандық сауалнамасы 2023 жылдың 16 сәуірінде гугл платформада келесі сілтеме бойынша <https://forms.gle/Zt6HPDcSKzR5sys89> жасалды және электрондық пошталарға және WhatsApp нөмірлеріне бағытталған. Бұл бізге қоғамдық пікірді ғана емес, қатысушылардың өздері туралы нақты ақпаратты білуге көмектесті. Сауалнамаға қатынасқан 189 респондент аудан көлемінде, соның ішінде ауылдық жерде туризмді дамыту туралы түрлі пікірлер айтты. Сауалнамаға қатысушылардың пікірін анықтау мақсатында жасырын және ерікті түрде жүргізілді. Бұл әдіс ақпарат жинау үшін жеткілікті икемді, бұл бізге сенімді қорытынды жасауға мүмкіндік берді және қолдануға көп уақытты қажет етпейді. Егер біз тікелей тартылған адамдардың пікірін ескермесек, біздің зерттеуіміз толық болмас еді.

Талдау жасау жұмыстары арқылы өңірдің өзіндік ерекшеліктерін бағалай отырып, ұсақ нәрселерді қанағат тұта бермей, мемлекеттің ірі бизнеске жасап отырған жол бойы сервис желілерін, қонақүйлер ашу, демалыс орындарын салу сияқты жобалар үшін 10 жылға дейін салықтан, кеден бажынан босатылу, жер телімін кезексіз беру, гранттар алу секілді артықшылықтары шеңберінде ауданды эко және этно туризм бағытында дамытсақ, еліміздің Туристификация картасына кіретін аумақ болуға қол жеткіземіз.

Зерттеу нәтижелері және талдау

Отандық ғалымдардың зерттеулерінше, елімізде әлі күнге дейін туризм индустриясының перспективті бағытының бірі – ауылдық туризм жеткілікті деңгейде дамымаған. Агро туризм (ауылдық туризм) – бұл орта және шағын жеке кәсіпкерлік, бұл ауылдағы жұмыссыздықтың кемуі; бұл ары қарай жол құрылыстарын, үйлерді, мәдени орындарды салу, жөндеу жұмыстарын жүргізу, бұл туризмнің ары қарай дамуы – оқиғалық, қажылық, этнографиялық; бұл ауыл шаруашылығының өндіруші және қайта өңдеуші жаңа инновациялық технологияларын меңгеру, арнайы агро туристік ауылдарды құру, ары қарай табиғи, тарихи ресурстарды ары қарай дамыту мен қолдану, туризм бойынша ауыл адамдарының білімін арттыру; табиғи ресурстар, өзен, көлдер, орман, тауларды және спорттық ғимараттарды тиімді қолдану және т.б. Осы көрсеткіштер бар туристік деңгей елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайына сай келеді. Көретініміздей, ауылдық туризмді экономикалық тұрғыдан қарастыруымыз керек. Бәрімізге белгілі, шикізатты өндіріс кәсіпорнында өңдеусіз сатқан тығырыққа апарар жол деуге болады. Ауыл шаруашылығы – Қазақстанның маңызды секторы болып отыр. Бидай өндіру бойынша Қазақстан Республикасы ТМД елдерінде Ресей мен Украинадан кейінгі үшінші орынды алып отыр. Көкөніс өсіру, бақша, мақта, құс және мал өсіруді ары қарай дамыту керек. Қазақстан тау-кен, отын, металлургия, химия өнеркәсібі және ауыл шаруашылығы бойынша өндірілген шикізатты экспорттайды.

Қазақстандық экспорт құрылымда мұнай және мұнай өнімдері 35%, түсті металдар – 17%, кара металдар - 16%, рудалар - 12%, жарма - 9%, сондай-ақ ауылшаруашылық, азық-түлік өндірісті жалпы республикалық азық-түлікті өндірудің үлесі 5%, өңдеу өнеркәсібі - 16,5%. Бұл салада 50 мыңнан астам адам жұмыспен қамтылған 2 мыңнан астам компаниялар бар және олар 1 трлн тонна азық-түлік шығарады екен. Неғұрлым ірі азық-түлік өндірісін, астықты қайта өңдеу саласы (23,5%), одан кейін сүт (16,3%), нан және нан-тоқаш өндіру (15,3%), етті өңдеу (13,4%), жемістер мен көкөністерді (8,1%), май және тоң май өндірісі - 7,8 басқа да салалар 15,6%-кондитерлік, балық, тұз және т.б. Бір қызығы, азық-түлік өнімдерінің импорт көлемі 56%-ға артты, соның ішінде тамақ өнімдері 56%-ға дейін артты, кондитерлік өнімдер 18,2%, сүт өнімдері-13%, қант-8,1 %, құс еті-6,2%, консервіленген жемістер мен көкөністер - 5,3%, шай - 0,9%, өсімдік майы - 0,6%, шұжық өнімдері - 0,4%. Бұл ұсынылған көрсеткіштер ары қарай ауыл туризмін дамыту үшін елімізде орман шаруашылықтары, балық, жеңіл өнеркәсіпті неғұрлым тез шешімін табуды көрсетеді.

Ауылдық қонақжайлылық – ауылдық туризмнің бірінші кезеңі, ауылдық жердегі халық, оның ішінде фермерлерді қоса алғанда, жеке бос үйлері болып не өз үйлерінде бос бөлмелерге шаруашылыққа қажетті құралдарды (ыдыс-аяқтар, төсек орындар, орамалдар және т.б.) екі күннен бірнеше айға дейін ұсыну. Қосымша бірнеше қызметтер ұсынылуы мүмкін: көңіл-көтеру іс-шараларын ұйымдастыру (монша, кәуап пісіру, жеміс-жидектер мен саңырауқұлақтар теру,

балық аулау, аң аулау, атқа отыру және т.б.), қонақты жеңіл-желпі ауылдағы жұмыстарға тарту, мысалы, малдарға жем беру, жеміс-жидектерді жинау және т.б. Агро туризм фермерлерге қосымша қаражат әкеледі, мысалы, Алматы облысындағы Еңбекшіқазақ ауданындағы Алматы қаласынан 55 км Аймен аулындағы страус өсірумен айналысатын «Фауна» фермерлік шаруашылығы жақсы жұмыс істеуде. Туристерге страус етінен тамақ, оның жұмыртқасынан тәтті тағамдар, страус қауырсындарын кәдесый ретінде ұсынып, ферма бойынша экскурсия ұйымдастырылады [19].

Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі қызмет көрсету саласын дамыту Бағдарламасын іске асыру есебіндегі 2019 жылдың есептің туризм бөлігінде елдің аудандары бойынша біршама істер атқарылған, оның ішінде төмендегі кестеде көрсетілгендей ауылдық туризмді де көруге болады :

Кесте 1 – 2019 жылы елдің аудандарындағы туризм саласы бойынша атқарылған іс-шаралар

Іс-шара	Нәтижесі
	Инвестиция және даму министрлігінде есеп өткізіледі. Жоба шілде 2015-2019 ж.ж. орындалуы жоспарланған.
Аудандық сайттарды жергілікті жердің көрікті жерлерімен және туристік әлеуеті туралы ақпаратпен қамтамасыз ету	Шығыс Қазақстан бойынша интерактивті карта www.visiteast.kz жасалды, онда осы аймақ бойынша 520 туристік объектілер, жергілікті туристік әлеует кірістірілді. Интерактивті карта экологиялық, спорттық, этнографиялық, медициналық, балалар-жастар туризмі сияқты бөліктерге бөлінген. Батыс Қазақстан облысы бойынша ақпарат: www.business-bko.gov.kz . Қызылорда облысы бойынша: www.e-kyzylorda.gov.kz , және «Сыр бойы»: www.syrboyi.kz және «Қызылординские вести» газеттерінде жарыққа шығады: www.kv.ucoz.kz . Атырау облысында сайт жаңартылуда: www.atyrautourism.kz Оңтүстік Қазақстан бойынша: www.ontustiktravel.kz . – бірыңғай портал құрылды. Қостанай облысында «BEST KZ» туроператорымен сайт әзірленді
Туристік саланың шебер жоспарларын жүзеге асыру және бақылау	Алматы қаласы «Алматы–2020» дамыту Бағдарламасына сәйкес және Астана қаласы ЭКСПО–2017 жүргізуге есептелген Шебер-жоспар негізінде жүзеге асады. Ақмола облысы 2014–2016 ж.ж. Ақмола облысының туристік кластерін дамыту бойынша Шебер жоспарын жүзеге асырады. Инвестиция болмауына байланысты жоспарланған жобалар ішінара орындалған. 2020 жылға дейін Ақтөбе облысының туризмін дамыту бойынша іс-шаралар Жоспары бекітілді. Атырау облысында 2015–2017 ж.ж. ішкі және сыртқы туризмді дамыту бойынша іс-шаралар Жоспары бекітілді. Батыс Қазақстан туристік саланы дамыту бойынша іс-шаралар Жоспары 2016 жылға бекітілген. Жамбыл облысы туристік саланы дамыту бойынша іс-шаралар Жоспары 2016 жылға бекітілген.

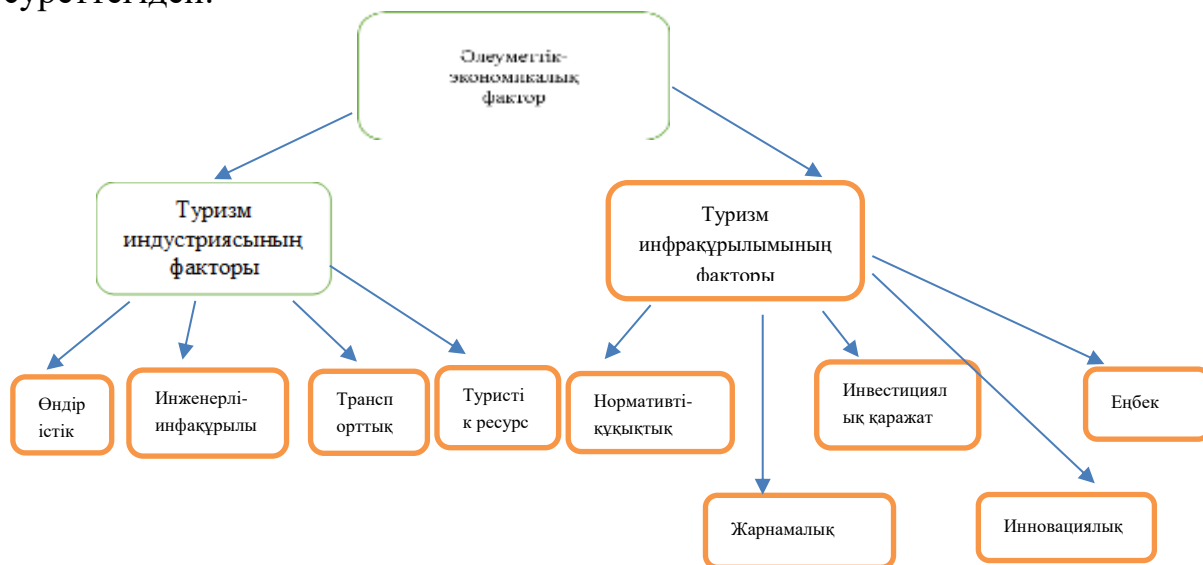
1 кестенің жалғасы

	<p>Қарағанды облысы бойынша туристік саланы дамыту бойынша іс-шаралар Жоспары 2014–2018 жылдарға бекітілген.</p> <p>Қостанай облысы бойынша туристік саланы дамыту бойынша іс-шаралар Жоспары 2015–2020 жылдарға бекітілген.</p> <p>Маңғыстау облысы бойынша туристік саланы дамыту Кендірлі зонасын дамыту Жоспары мен Маңғыстау облысын 2016–2020 жылдары дамыту Бағдарламасы арқылы жүзеге асады.</p> <p>Оңтүстік Қазақстан облысында қаражаттың жетпеуіне байланысты біршама жобалар белгіленбеген уақытқа көшірілді.</p> <p>Павлодар облысында 2015–2020 ж.ж. Павлодар облысында туристік кластерді құру мен дамытудың Шебер-жоспары бекітілген.</p> <p>Солтүстік Қазақстан облысында 2015–2017 ж.ж. туризмді дамыту бойынша Шебер-жоспар әзірленді</p>
Ескертпе – [2] дереккөз негізінде автормен құрастырылған.	

Мемлекет тарапынан туризмді дамыту бойынша біршама Бағдарламалар, Шебер-жоспарлар әзірленіп, оларды атқару іс-шаралары қолға алынуда, соның ішінде үлкен сектор ол ауылдық туризм екені белгілі. Ауылдық туризмнің жаңа бағытын дамытуды айтуға болады. Алатау бөктеріндегі 100 га жерге кез келген адам инвестиция салу арқылы «Агро саябақтың» серіктесі болуға болады, «Агро бақ» өзі қолдау көрсетіп, керекті кеңесті ұсынады. «Қазіргі сәтті бұл көпшілігіміз үшін ситуациядан шығудың жалғыз амалы» – деді жобаны ұйымдастырушы Р. Фазылбеков. «Агро бақтың» мақсаты фермаға қызығатындарды максималды түрде тарту, ол қазір ауылдық жоба ретінде қабылдануда. «Ережеге сай территорияға дара дақылды егіс егіледі. Қала тұрғыны барып 50 га жерге картоп отырғызады» – бұл оған қызық емес, ал жобаны ұйымдастырушылар диверсификация әдісімен салаттың түрлерін, жаңғақтар, жидектер, көкөністер, гүлдерді отырғыза алады, оның арқасында табыс көлемі артады. «Агро бақ» алдағы уақытта – мәдени алмасу және идеямен алмасу үшін кеңістік құрады. Жаңа фермерлер оны «ауылдық туризм» деп атап, қонақ үй кеңістіктерін, кампустарды, коворкингтерді, зертханаларды, жылыжайларды, корпоративтерді қамтиды. Қазақстан нарығына органикалық өнімді дәріптеу болып табылады. Social Farm Agropark қоғамдық жоба ретінде тұрғындармен жұмыс істеп, оларды заманауи фермерлікке шақыратын болады [20].

Жалпы ауылдық туризмді дамытуға талдау тәжірибелік-ұйымдастырушылық және экономикалық тәсілдер арқылы жүргізіледі. Өнеркәсіп пен инфрақұрылымды дамыту бойынша туризмнің басқа түрлеріне қарағанда, ауылдық туризм демалыс кезінде әлеуметтік-экономикалық факторлардың әр түрлі әсерін көрсетеді. Туризмді дамытудың әлеуметтік-экономикалық факторлардың типологиясын ескере отырып, зерттеушілер олардың құрамы мен топтау кезінде көзқарастары әртүрлі болады. Ауылдық туризмнің тікелей дамуына не қатысты екендігі жөніндегі сұрақтарды және кешенді зерттеулерді айтарлықтай сирек жүргізіледі. Соңғы уақытта сарапшылардың пікірлері бойынша ауылдық туризмнің дамуын айқындайтын

факторлардың айтарлықтай құрамы өзгерген (1 сурет). Мысалға төмендегі суреттегідей:

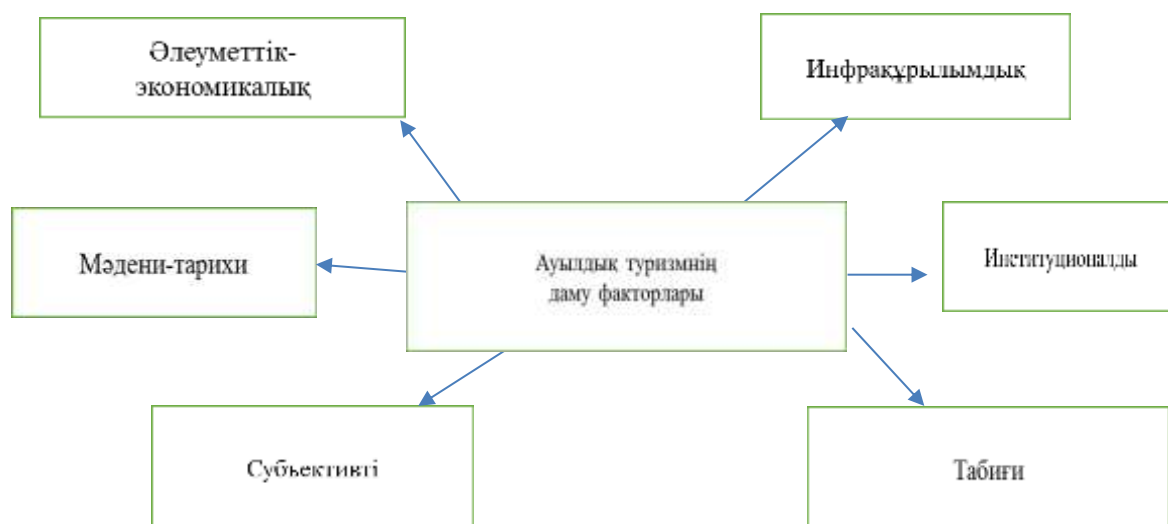

1-сурет – Ауылдық туризмнің дамуын айқындайтын факторлардың құрамы
Ескертпе – автормен құрастырылған

Алғашқы ғылыми-практикалық зерттеулердің бірінде ауылдық туризмнің дамуына кедергі келтіретін факторлардың келесідей тізімі көрсетілген болатын:

- 1) іскерлік қызмет туралы нормативтік құқықтық актілер мен шектеулердің үлкен саны шағын бизнеске елеулі тосқауыл қояды;
- 2) ауыл шаруашылығы саласында фермерлер мен жеке шаруашылықтардың ұсынған әлеуметтендірудің жоғары деңгейі және жеке сектордың шағын үлесінің болуы инвестициялық тартымдылықты азайтады;
- 3) қазақ ауыл тұрғындарының табыс деңгейі төмен болуы бастапқы инвестицияға мүмкіндік бермейді;
- 4) туристің демалыс ретінде Қазақстандағы ауылдық туризм бойынша имиджінің болмауы, шетелдік туристер арасында сұранысты ынталандыра алмау;
- 5) ауылдық қызмет көрсету және жол инфрақұрылымының дамымауы; демалушы туристерге маркетингтік жарнаманың болмауы;
- 6) ауылдық туризм бизнесінде жұмыс жасайтын кадрлардың жетіспеушілігі және арнайы мамандарды осы бағытта дайындамау [4].

Ауылдық туризмді дамыту бұл ауыл халқына қосымша табыс алып келетін бірден-бір пара-пар сала. Сол себепті, ауылдық туризмді дамыту үшін көптеген іс-шаралар жүргізілуі қажет. Ауылдық туризмнің типологиясын Н.Мозгунов келесідей көрсетеді (сурет 2):

2-сурет – Ауылдық туризмнің типологиясы

Ескертпе – автормен құрастырылған

Бұл көрсетілген факторлар туризмнің барлық түрлеріне қатысты, алайда көптеген жерлерде «субъективті» факторы жеткілікті түрде даулы болып келеді. Ал, әлеуметтік-экономикалық факторы қандай негіз бойынша бөлініп көрсетілетіні түсініксіз. Жоғарыдағы факторлардың барлығы ауылдық туризмді дамытуда әлеуметтік-экономикалық факторға тікелей қатысты болып табылады.

Бұл факторлар дамымаса, кәсіпкерлікті инвестициялық тартымдылығын теріс әсер етуі арқылы ауылдық туризм жобаларды дамытуға кедергі келтіреді.

Сөзсіз, ауылдық туризмді дамыту үшін сарапшылар инновациялық факторлардың маңызын атап көрсетеді. Мысалы, «Жасыл ел» бағдарламасы бойынша біршама жобалар жасалып, ауылдық туризмді дамыту бойынша маркетингтік және мультимедиялық құралдардың түрлі маңыздылығын және жоғары тиімділігін көрсетті, соның ішінде:

- ✓ навигациялық және жеңілдік бағдарламаларды үйлестірімділігі (интернет және ТВ арналарында жарнамалау);
- ✓ радио арқылы жасыл туризм жайында ақпараттық білім беру және насихаттау;
- ✓ жасыл туризмнің объектілері көрсетілген және орналастыру орындарын брондау жөніндегі интернет-портал жүргізу;
- ✓ орналастыру орындарын сертификаттау

Қазақстанның барлық аудандарына қатысты бірнеше жүйелі факторлар бар. Осы факторлар арқылы ауданды көне тарихи мекенге апарар саяхат мекеніне айналдыруға болады:

<p>Ауылдық туризмнің дамуын тежейтін жүйелі факторлар</p> <p>Ауылдық туризмді қолдайтын, әсіресе ауыл шаруашылық және агротуристік салада және салықтық мәселеде нормативті-құқықтық базаның болмауы;</p> <p>Ауыл тұрғындарының материалды қорларының әлсіздігі;</p> <p>Туристік инфрақұрылымдық объектілердің нашарлығы;</p> <p>Демографиялық жағдайдың қанағатсыздығы</p>	<p>Ауылдық туризмнің дамуын тежейтін жеке факторлар</p> <p>Ауыл тұрғындарының туризм мақсатында туристерді қабылдай алмауы;</p> <p>Ауылдық жерде демалуға болатындығы жөнінде ақпараттандыру жүйесінің болмауы;</p> <p>Ауылдық туризммен айналысуға негізделген тұрғындардың экономикалық қиыншылықтары;</p> <p>Іс-шараларды ауыл тарапында жүргізуде арнайы бағдарламалардың болмауы;</p> <p>Қысқы уақытта туристерді ауылдық жерге тартатын шаралардың болмауы;</p> <p>Туризмді дамытудың аймақтық дәрежесінің болмауы</p>
---	--

3-сурет – Жүйелі факторлар тізбесі

Ескертпе – автормен құрастырылған

Бұл тәсіл ауылдық туризмнің дамуына әсер етуші нақты жағдайларды көрсетеді. Туристер үшін тұру және байланыс – ауылдық туризмде қаншалықты маңызды екендігін сарапшылар көрсетті. Ауылдық жерде демалу барысында ең басты ол орналастыру орнының таза және ыңғайлы орында орналасуы. Сонымен қоса, ауыл тұрғындары жеке табыс көзі ретінде өздерінің үйлерін пансион ретінде жалға беруге болады, бұл туристердің ауыл тынысымен өмір сүруіне үлкен септігін тигізеді. Сарапшылардың пікірі бойынша ауылдық мекендерді инфрақұрылым басты мәселе болып табылады. Ауылдық жерлерде көліктік желі және инженерлік желі кемшіліктері бар және көптеген ауылды жерлерде электр қуат көзі, сумен жабдықтау мәселесі ең басты мәселелердің бірі болып табылады.

Ауылдық туризм бағыттардың болуы, сондай-ақ туризм мен басқа порталдардың олардың өкілдігі туристік сұраныстың тікелей жұмыс жасауына мүмкіндік береді. Қолдау факторлары өндірістік және маркетинг саласында естелік өнімдерін дамыту болып табылады, яғни келген демалушыға аймақтан естелік сувенирлер ұсынуға болады. Елімізде жоғарыда көрсетілген факторлар ауылдық туризмді дамыту мақсатында қолданылса нұр үстінен нұр болар еді.

Қазақстан жеріндегі ауылдық туризмнің дамымай отыруының басты себептерінің бірі де осы факторлармен негізделеді. Туризм саласын алдыңғы бөлімдерде көрсетілгендей мемлекеттік шаралар жиынтығын ауылдық туризм және жергілікті билік үшін өте маңызды болып табылады, сондықтан бұл жағдайда мемлекет тарапынан қолдау қажет. Ауылдық туризмді дамыту үшін жергілікті халықтың мотивация мен мүдделерін қарастыру, ауылдық туризм саласындағы өзін-өзі реттеу маңызды фактор болып табылады.

Ауылдық туризм саласындағы инновация маңыздылығы ауылдық туризм саласындағы инновацияларды қолдау және инфрақұрылымның ғылыми-әдістемелік қолдау, дамытудың маңыздылығын факторы болып табылады. Ауылды жерде жергілікті қоғамдастық, туризмді дамыту арқылы, ауыл шаруашылығы мамандардың ауылдық туризмді дамытуға ықпал ортаны құруға мүмкіндік береді [21].

Туризмді дамыту тұжырымдамасы шеңберінде Қазақстан Республикасында халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету, келу және ішкі туризм көлемін ұлғайту, сондай-ақ Қазақстанды Орталық Азия өңірінің туризм орталығына айналдыру есебінен ел кірісінің тұрақты өсуі үшін бәсекеге қабілетті туристік индустрия құру көзделеді. Кластерлік бастамалар шеңберінде туристік инфрақұрылымды дамыту үшін инвестициялар тарту мүмкіндігі аса маңызды болып табылады. Мемлекет басшысы мен ел Үкіметі мақұлдаған Алматы, Ақмола және Маңғыстау облыстарында әлемдік деңгейдегі заманауи көпфункционалды туристік орталықтар құру тұжырымдамасы әзірленді. Осы жобалар бойынша инвестициялар тартудың жоспарланып отырған сомасы 30 млрд [22].

Атырау облысындағы туристік саланың ағымдағы жай-күйін талдау

Атырау облысы Қазақстанда туризмді дамыту бойынша көшбасшы орындардың бірін алады. Шетелдік қонақтар тарихи орындар мен агроөнеркәсіптік сектор объектілеріне, атап айтқанда, түйе, жылқы және басқа да фермаларға үлкен қызығушылық танытады. Ең перспективалы туристік нысандардың бірі-ежелгі "Сарайшық" қалашығы. Қазіргі уақытта оны инфрақұрылымдық дамыту бойынша жұмыс басталды. Өткен жылдың өзінде мұнай аймағына 140 мыңнан астам турист келген. Сондай-ақ, Ресей мен Франция сияқты елдерден келетін шетелдік қонақтардың саны артып келеді.

Жалпы Қазақстан Республикасы бойынша келушілердің санының (2019 жылы -8081504 адам) 31,5 % -ын Атырау облысына келушілер құрайды [23]. (3 Сурет)

3-сурет – Облысқа өздігінен келушілердің бағыты

Ескертпе – [23] дереккөз негізінде автормен құрастырылған

Алайда, мамандар түсіндіргендей, инфрақұрылымның болмауы және көлік бағасының жоғары болуы әзірге бағыттардың көкжиегін кеңейтуге мүмкіндік бермейді. Қарлығаш Бекбаева, Атырау облысы Кәсіпкерлік және индустриалды-инновациялық даму басқармасы басшысының орынбасары: - өңірдің туристік нысандары шалғай орналасқанын ескерсек, бірінші кезекте бұл көлік инфрақұрылымы. Бірде-бір тuroператорда өз автобустарының болуы жоқ, өйткені турлар қазіргі уақытта сұраныстар бойынша орындалады, ал автобусты бір жыл бойы ұстау тuroператор үшін тиімсіз болып табылады. Жалға алынған көліктің жоғары бағасы, яғни қызмет көрсетушілер бағаны өте көтереді және ол тuroператор шығыстарының 70% - ға жуығын жабады, бұл турөнімнің соңғы бағасына әсер етеді. Бұл туризмнің дамуына әсер ететін негізгі себептер [23].

2020 жылдың қорытындысы бойынша келушілерді орналастырумен айналысатын орындар саны 101 бірлікті құрады, онда 3 216 нөмір бар және бір жолғы сыйымдылық 5 360 төсек-орынды құрайды. Олар 84 534 адамға (*оның ішінде резиденттер – 67 955, резидент емес – 16 579*) және 3,2 млрд теңге сомасына қызмет көрсетті.

Қазіргі таңда облыста жалпы турагенттіктердің саны – 51, қонақ үй саны – 88 (қалада-51, ауданда-37).

Облыста туризм бағытында 2 инвестициялық жоба жүзеге асырылуда.

1. Атырау қаласындағы «Нұрлы-Тал» этно - демалыс саябағын салу жобасы. Инвестор: «Нұрлы-Тал» ЖШС-і мен «Атырау-ӘКК» АҚ-ы.

Жобаның құны: 203,0 млн. теңге. Объектілердің қуаттылығы (жылына): 2500 адам. Нақты жағдайы: 2,03 га жер учаскесі бөлінген. Қазіргі таңда жобалық-сметалық құжаттама жасақталды. Жер учаскесінің беті тегістелді және жер учаскесінде қоршаулар салынды. Инфрақұрылымдық мәселелерін шешуге әкімділік тарапынан қолдау көрсетілді. Іске асырылу мерзімі: 2020-2023 жж.

2. Индер ауданында орналасқан «Тұзды көл» келушілердің қызығушылығын танытатын жерлердің бірі. Жобаның құны: 600 млн.теңге. Тұзды көлді тиімді пайдалану мақсатында «НефтеСтройСервис» ЖШС қызығушылық танытып, арнайы сауықтыру кешенін салуды көздеуде. Инвесторға Индер тұзды көлі жағалауынан 50 га жер ұсынылды. Қазіргі уақытта құжаттарды рәсімдеу жұмыстары жүргізілуде. «НефтеСтройСервис» ЖШС мекемесінің мәліметіне сәйкес жоба бірнеше кезең бойынша жүргізілетін болады. Іске асырылу мерзімі: 2020-2023 жж.

Қазіргі таңда Атырау облысында төмендегіше инфрақұрылымдар жүргізіліп жатыр:

1. Жүзеге асырылып жатқан инженерлік-коммуникациялық және көліктік инфрақұрылым жобалары «Нұрлы жол» бағдарламалары бойынша Индер тұзды көлі арқылы өтетін «Индер–Қарабау-Миялы-Сағыз» 80 шақырым автокөлік жолы жаңғыруда. Жобаның құны - 24,7 млрд теңге.

2. Құрманғазы ауданындағы туристік базаға апаратын «Нұрлы жол» бағдарламалары бойынша «Ганюшкино-Приморье-Утеры-Котьяевка» автокөлік жолының ұзындығы 29 шақырым. Жобаның құны - 4,3 млрд теңге.

Өңірдің ең перспективалық туристік нысандарының бірі, сондай-ақ, өңірлік деңгейдегі туристендіру картасы нысандарының тізбесіне (ТОП-50) енгізілген– ежелгі «Сарайшық» қалашығы. «Ортағасырлық Сарайшық» туристік кешені құрылысының бірінші кезеңі Визит-орталығының құрылысын салу. 2017 жылы Визит-орталықтың жобалау-сметалық құжаттамасын жасақтауға жергілікті бюджеттен қаражат бөлінді. Бүгінгі күні жобалау-сметалық құжаттамасы жақсарталуда.

Осымен қатар, Атырау-Сарайшық туристік маршрутының сыртқы жарнамалық жұмыстары жандандырылып, маршрут бойында 6 билбордтар мен 6 жол көрсеткіштер орнатылды. Сондай-ақ, «Сарайшық» қалашығының шебер-жоспарын жасақтау жұмыстары жүргізілді.

Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы жобасына облыстан 7 нысан

енді:

1. Сарайшық мемориалды кешені
2. Махамбет Өтемісұлының мазары
3. Ақмешіт қорымы
4. Құлшан ата жер асты мешіті
5. Аралтөбе қорғаны
6. Иманқара кешені
7. Ұшқан қорымы.

2019 жылы «Туризмнің дамуы. Болашағы мен мәселелері» атты семинар кеңес өткізілді. Батыс қазақстандық аймақтардың қатысуымен өткізілген семинар-кеңесте балалар-жасөспірімдер, мәдени-танымдық, этнографиялық, экологиялық және тағы да басқа бағыттағы туризмнің дамуы, облыстар арасында өзара ынтымақтастық және «Батыс Қазақстан айналымы» атты маршруты тақтақырыптары талқыға салынды.

Сондай-ақ, жыл сайын этнографиялық туризмді дамытуға, ұлттық өнерімізді насихаттауға және ел ішіндегі шеберлерді көпшілікке таныту мақсатында қолөнер шеберлерінің көрмесі өткізіліп тұрады.

Сонымен қатар, жыл сайын патриоттық сезімді қалыптастыру және өз тілін үйрену мақсатында, шілде айында «Туған жерді танып біл» жобасы шеңберінде қала және аудан мектеп оқушыларын *(200 оқушы қамтылды)* Астана және Алматы қалаларына, сондай-ақ, «Батыс Қазақстан айналымы» маршруты бойынша *(50 бала қамтылды)* Ақтөбе, Орал, Ақтау қалаларына экскурсия ұйықымдастырылады.

2019 жылдың жаз айларында Атырау қаласында мектеп оқушылары үшін маусымдық туристік орталық құрды. Облыстың белсенді, оқу озаттары, сондай-ақ жағдайы төмен отбасынан шыққан оқушылары туристік орталықта, әртүрлі туристік техникасы, нұсқаулығы бойынша сабақ алып, белсенді туризм түрімен танысты. Жалпы туристік орталықтың жұмысына жаз айларында аз қамтылған және көп балалы отбасыларынан 90 бала қамтылды.

«Ұлы даланың жеті қыры» мақаласы турасында, жастарға түсінік беру мақсатында, студент жастар арасында «Ұлы даланың жеті қыры» этно фестивалі өткізілді. Фестивальде 7 бағыт бойынша киіз үйлер құрылып, ұлттық тағамдар дайындалып, қой бөлшектеу, табақ тарту бойынша үлкендер шеберлік сыныптар берсе, ұлттық спорт ойындарынан сайыстар ұйымдастырылды.

2019 жылы облыстың туристік ұйымдарының және қонақ үй өкілдерінің қатысуымен «Туристік саладағы сандық құралдар, тұрақтылық және кластерлік саясат» тақырыбында тренинг өткізіліп, әлеуметтік желі арқылы туристерді аймаққа тарту, Google және Yandex сайттарындағы сандық құралдар және тағы да басқа тақырыпқа байланысты ақпараттармен алмасты.

Атырау маңындағы жер-туристік саланы дамытудың нағыз қоймасы. Алайда шетелдік саяхатшылар мұнда сирек келеді. Бұл аймақта ішкі туризм дамыған, статистика бойынша қазақстандықтар лотос гүлденуінің ең солтүстік нүктесі орналасқан Қиғаш өзенінің атырауына бару үшін облысқа жиі барады. Каспий жағалауына, сондай-ақ тұз кристалдарынан құралған қарлы-

ақ жағалауы бар ерекше Индер көліне арналған турлар танымал емес

Атырау облысының Туризм статистикасы былай дейді: бұл өңір жергілікті тұртұрғындар үшін де туристік дестинация ретінде танымал[24].

Кесте 2 – Облысқа келушілер саны мен оларды орналастыру

Орналастыру орындарының бір жолғы сыйымдылығы (төсек-орын), дана	5146
Қонақүйлерді толтыруды (төсек-орын), %	24,5
Келушілерге ішкі туризм бойынша орналастыру орындарымен қызмет көрсетілді (резиденттер), адам	175088
Келушілер туризмі бойынша орналастыру орындарымен келушілерге қызмет көрсетілді (резидент еместер), адам	74678
Ескертпе – [24] дереккөз негізінде автормен құрастырылған	

1. Атырау облысындағы туризм статистикасы бойынша «Табиғи Туризм» бағытымен өңірге табиғат сұлулығын тамашалау мақсатында жиі келеді. Бұл географиялық жағынан ерекше аймақ. Ол төменгі Еділдің жанындағы Каспий маңы ойпатында орналасқан. Бұл аймақ Ресейдің оңтүстігіндегі ашық жерлерді еске түсіреді, өйткені мұнда көптеген саяхатшылар-ресейліктер келеді.

Каспий теңізіне көбінесе оның шығыс бөлігіне барады - жергілікті жағалау сызығы салыстырмалы түрде тегіс, кішкентай құм өрімдері бар – бұл серуендеуге тамаша орын. Сондай-ақ, жағалаудағы аралдарға қайықпен баруға болады. Каспийдің солтүстік жағалауы туристер арасында аз танымал-олар жиі батпақты болып, қамыс төсектерімен жабылған. Көркем табиғи рельефті ұнататындар Ақкершиннің бор үстіртіне, Бесшоқы төбесіне, 150 метрге жететін үлкен карст үңгірлеріне бара алады. Мұнайлы – Мола-табиғи асфальт кен орнына бару перспективалы бағыт болып табылады. Туристер алынған материалдың тегіс қара шарларының фонында суретке түскенді ұнатады, сондықтан мұндай фотосессияны тур қызметтеріне қосуға болады.

2. Қазақстандағы туризм статистикасы көптеген жылдар бойы емдеу-сауықтыру сапарларының жоғары танымалдығын көрсетіп келеді. Атырау облысында көптеген жер асты тұзды бұлақтарынан су толтырылған Индер көліне барады. Жергілікті емдік балшықта калий, бром және Бор тұздары бар.

Атырау облысында туризм қалай дамуда? Бірнеше жыл бұрын аймақ гидтердің, әсіресе шет тілдерін білетіндердің тапшылығына тап болды. Бүгін бұл мәселе шешілді: Атырау мемлекеттік университетінің базасында облыстық тарихи-өлкетану мұражайының көмегімен гидтерге арналған оқыту курстары ашылды.

Өңір кіру туризмін дамыту үшін барлық алғышарттарға ие, олардың негізгілері – Ресей Федерациясымен ортақ шекара және жергілікті әуежайдан шетелге тікелей авиарейстерді іске қосу мүмкіндігі.

Тиісті қаржыландырумен және кәсіби менеджментпен "Ақ Жайық" мемлекеттік резерваты жергілікті халық үшін қазақстандық туристік Жемчужина және асыраушы бола алады. Атап айтқанда, Жайық өзенінің сағасында Каспий

теңізінің жағалауымен (111 мың гектардан астам) созылып жатқан "Ақ Жайық" мемлекеттік резерватына екі жыл толды. Мерзімді нәресте деп айтуға болады. Резерват өзінің қалыптасу кезеңін бастан кешуде, және, әрине, ұйымдастырушылық жоспардың проблемалары әлі де көп - кәсіби кадрлар жетіспейді, біз қажетті жабдықтардың жетіспеушілігін сезінеміз. Бірақ бұл қиындықтардың барлығы уақытша. Резерваттың болашағы - кәсіби менеджментте және тиісті қаржыландыруда – ең құбылмалы. Табиғат бұл жерлерді жомарттықпен берді. Орал өзенінің сағасындағы және теңіз жағалауындағы Флора мен фауна өте алуан түрлі. Мұнда құстардың үш жүзге жуық түрі мекендейді, олардың жүзден астам түрі үнемі ұя салады, 76 - қыста, 26 түрі Қызыл кітапқа енгізілген. Дәл осы жерде Сібір - Шығыс Африка бағыты өтеді-біздің планетамыздағы құстардың негізгі көші-қон жолдарының бірі. Қорықтағы сүтқоректілердің ішінде отыз сегіз түрі мекендейді, олардың ең типтік түрлері-қабан, Ракон ит, қасқыр, түлкі, қоян, мускрат. Жергілікті сүтқоректілердің төрт түрі Қызыл кітапқа енгізілген. Флораны сүйетіндер сирек кездесетін өсімдіктерді тандай алады - мұнда төрт жүзге жуық түрі бар, он алтыға жуық-сирек кездеседі.

Жақында резерват аумағында бірнеше көру алаңдары орнатылды. Жақын арада осы бақылау пункттерінде оптика орнатылады, кез-келген адам жануарлар мен құстардың өмірін бақылай алады, зерттеушілер жаңа түрлерді санап, іздей алады. "Ақ Жайық" мемлекеттік резерваты - Батыс Қазақстандағы алғашқы резерват. Әрине, мұнда кадрлардың жетіспеушілігі сезіледі. Өткен екі жылда осы табиғат қорғау паркінің қызметкерлері, 86 адам біліктілікті арттыру курстарынан өтті. Бүгінде резерватта жұмыс істейтіндердің бәрі өз ісінің нағыз жанкүйерлері. Бірақ бұл, әрине, жеткіліксіз, арнайы білім қажет. Мәселе мынада, Қазақстанда қорық ісінің менеджерлерін даярламайды. Қазір ихтиологтарды ҚазҰУ, ботаниктерді-пединститутты, орманшылар мен аңшыларды Қазақ аграрлық университеті дайындайды. Сондықтан білім және ғылым министрлігінің алдында қорықтар мен резерваттарды басқаратын қорық ісінің менеджерлерін даярлау қажеттілігі туралы мәселені көтеру қажет.

Өткен жылы "Ақ Жайық" резерватына Италиядан туристер келген. Сәуір айында олар біздің мамандарымызды халықаралық орнитологиялық көрме өтетін Апеннинге кері сапармен шақырады, онда Атырау резерватының қызметкерлері баяндама жасайды. Бұл шетелдік туристерді тарту үшін үлкен маңызға ие, себебі көптеген шетелдіктер үшін "Ақ Жайық" резерваты ғана емес, Қазақстанның өзі - terra incognita қоры да бар. Болон университеті резерватқа ғылыми зерттеулер жүргізуге көмектесуге уәде берді. Қазіргі уақытта шетелдік сарапшылардың қатысуымен резервті басқарудың бес жылдық Жоспары әзірленді, ол оның қызметін жүйелейді. Бұл аумақтың халықаралық маңыздылығы оның Рамсар конвенциясына қосылуымен расталады.

Әлемдік тәжірибені негізге ала отырып, "Ақ Жайық" резерватында экологиялық туризмді дамыту басым бағыт ретінде белгіленген. Қазақстанда экотуризм бала кезінен қалыптасқанын мойындау керек. Біздің ұлттық парктеріміздің ешқайсысы дамыған инфрақұрылыммен мақтана алмайды,

экологиялық маршруттар жабдықталмаған. Бұл мақсаттарға мемлекет тарапынан ақша бөлінбейді. Экологиялық туризмді дамыта отырып, Қазақстан туризмнің осы саласының әлемдік орталықтары – Ұлыбритания, Германия, АҚШ тәжірибелерін зерттеді. Бірінші қадам – Ақпараттық Сапар орталықтарын құру. Мұндай орталықтар визит карточкасының бір түрі болып табылады, мұнда туристер қорғалатын аумақтың биоалуантүрлілігімен таныса алады. Қазақстанда мұндай Сапар орталықтары Қорғалжын және Ақсу-Жабағылы қорықтарында, Бурабайда бар.

Экотуризмді дамытуға ең алдымен жақын маңдағы елді мекендердің тұрғындары мүдделі. Бастапқы капитал ретінде тілек білдірушілерге микрокредиттер беріледі. Үкіметтің саясаты: жергілікті халықты қызықтыру, ал резерват өз аумағын қамтамасыз ету арқылы қолдау көрсетуі керек. Жақында "Глобус" ҰЕҰ Дамба және Амангелді кенттерінің аумақтарында әлеуметтік зерттеу жүргізді, онда экотуризмді дамыту жоспарлануда. Анықталғандай, 2,5 мың тұрғынның ішінен әрбір оныншы адам ғана жұмысқа орналасқан, оның үстіне барлығы бюджеттік ұйымдарда жұмыс істейді. Халықтың бір бөлігі мал өсірумен және көкөніс өсірумен айналысады, қалғандары браконьерлікпен айналысады немесе үкіметке масыл болады.

Экологиялық жобаны іске асыру жұмыссыздық мәселесін шешуі мүмкін. Қазақ халық кәсіпшілігі мен кәсіпшілігі, фольклор мен тағамдар – жоба негізінен есептелген шетелдіктер үшін нағыз экзотика. Болашақта "Ақ Жайық" табиғи резерватының аумағында қонақ үйлер, киіз үй кемпингтерін ұйымдастыру жоспарлануда. Ал атпен және жаяу экскурсия, бүркітпен аң аулау туристер арасында ұмытылмас әсер қалдырады және жақын маңдағы ауылдардың тұрғындарына айтарлықтай табыс әкеледі. Каспий теңізінің іргелес жағалауымен Орал өзенінің бастау алу сағасы әлі құпияға толы. Күні бүгінге дейін ғалымдар мұнда өсімдіктер, жануарлар мен құстардың тек осы өлкеде ғана кездесетін түрлерін анықтағанын баспасөздерде жариялап жүр. Демек, әрқайсымыз өзімізді ашушы ретінде сезіне аламыз.

Баруға арналған объектілер санының аздығы, гидтер мен инфрақұрылымның болмауы шетелдік және отандық саяхатшылар үшін жеткілікті тартымды өңір болып саналатын Атырау облысындағы туристік саланың дамуын тежейді. Қазақстан Үкіметі туризмді басым салалар тізіміне әлдеқашан енгізгенін атап өткен жөн, осыған байланысты тұтас кластерлер құру белгіленіп, бүкіл ел бойынша туризмді дамытудың жүйелі жоспары әзірленді. Бұл салаға Президенттің "Ұлт Жоспарында" да көңіл бөлінген. Бірақ Атырау облысында туризм баяу дамып келеді. Қалай болғанда да, барлық проблемалар бірінші жылдан бері белгілі. Ішкі және келу туризмді яғни сырттан келген қонақтардың көңілін ұнамды дүниелермен көтеру арқылы жақсы ақша табуға болады. Көбінесе Атырау облысын мұнай және балықпен тұрақты түрде байланыстырып қарау – экономикалық тұрғыдан аймақтың басты көрікті тұсы. Бірақ бұл туристерді, әсіресе шетелдік туристерді қызықтыра алатын "дәмді" емес, оларды бір нәрсемен таң қалдыру қиынға соғады. Облыс орталығында жұмыс істейтін туроператорлар негізінен көшпелі туризмді табысты қылуға

бағытталған. Сонымен қатар, Атырауда қонақтарға көрсету үшін түрлі-түсті буклеттерді "бәрін білетін" интернеттен таба алмайды. Бұған бірқатар факторлар кедергі болып табылады. Өңірде туризмді дамытуға, атап айтқанда, экскурсоводтар мен аудармашылардың тапшылығы кедергі келтіреді. Бұл жағдайда шет тілдерін жақсы білетін гид ғана емес, сонымен қатар аймақтың тарихын білетін және тыңдаушыларға қызықты мәлімет ұсына алатын адам қажет. Бұл тұрғыда кадрлық тапшылықтың орнын Атырау мемлекеттік университетімен (АМУ), сондай-ақ облыстық тарихи-өлкетану музейінің экскурсоводтарымен ынтымақтастық арқылы толтыруға тырысады. Облыс орталығында баратын нысандар өте аз. Қаланың тарихи және мәдени ескерткіштерін бірнеше экскурсияға тез аралауға болады. XIX ғасырдың аяғы – XX ғасырдың басындағы сәулет ғимараттары іс жүзінде жоқ.. Ескі Гурьевті (Атырау қаласының бұрынғы атауы) ұрпақтарға сақтап қалу қажеттілігі туралы тарих үшін де талай рет айтылған. Алайда, Тәуелсіздік жылдарында Атыраудың Тарихи ғимараттарын қалпына келтіруге "Мәдени мұра" мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру кезеңінде де ақша бөлінбеді. Нәтижесінде, ескі көпестер үйлері (олардың кейбіреулері әлі де тұрғын үйлер) жыл сайын тозады және бұзылады. Қазіргі уақытта Атырау облысының жергілікті маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіштерінің тізіміне 22 нысан енгізілген, олардың 7-і қаланың ескі бөлігінде орналасқан. 2012 жылы біз ескі қаланы қалпына келтіру жұмыстарын жүргізуге жобалық-сметалық құжаттаманы дайындаған кезде айтарлықтай сома пайда болды. Бір ғимараттың тек қасбетін қалпына келтіру 40 миллион теңгеге шықты. Мұндай соманы бюджет бекітпеген. Қалада орналасқан тарихи ескерткіштерге қатысты жағдай айқын болса, онда далаға және құмға тек жақсы дайындалған экстремалды әуесқойлар ғана көтеріле алады, өйткені далада асфальт жоқ. Келушілер саны бойынша көптеген қала сыртындағы туристік объектілердің қатарына, топ-10-ға атап айтқанда, ақын және бүлікші Махамбет Өтемісовтың кесенесі, ақ мешіт қорымы (Бекет ата ата-анасының жерленген жері), сондай-ақ Индер ауданындағы емдік суларымен әйгілі тұзды көл кіреді. Баруға ниет білдіргендердің басым бөлігі бұл жерлерге дербес жетеді. Асфальтталған жолдар жоқ, көрсеткіштер жоқ және әрдайым жолсерік қажет. Сонымен қатар, жылдың көп бөлігінде бұл нысандар туристік топтар үшін қол жетімді емес, өйткені қыста дала жолдарымен жүру мүмкін емес. Жол бойындағы инфрақұрылым – кемпингтер, медициналық пункттер, ТЖО мүлдем жоқ. Мобильді байланыс барлық жерде жұмыс істемейді, сондықтан штаттан тыс жағдайда "үлкен жерден" көмек күтуге болмайды. Жалпы, Атырау облысында көптеген тарихи-мәдени нысандар далада орналасқан, адамсыз және жолсыз. Бір қызығы, оларға қалыпты жол салу үшін бұл үшін қарапайым қаражат бөліп қана қоймай, алдымен елдің қолданыстағы заңнамасына түзетулер енгізу қажет. Заңдарда туристік нысандарға жол салу қажеттілігі айтылмаған, жақын жерде елді мекендер жоқ. Бұл кемшілік түзетілгенге дейін туристік көтерілу әзірге болмайды. Шетелдіктер ұлттық экзотиканы жақсы көреді. 2012 жылы кесенелер, қорымдар, ежелгі қалалар – республикалық маңызы бар ескерткіштер көрсетілген Атырау облысының арнайы туристік картасы жарық көрді. Бұл карта

Каспий теңізінің қорықтық экологиялық бағыттарын да көрсетеді. Сонымен қатар, карта туристерге тек тарихи орындарға баруды ғана емес, сонымен қатар шатыр тұрғызуға, табиғатта демалуға, жүзуге болатындығын көрсетеді. Бірақ бұл тек картада, оны еркін сатылымда сатып алу мүмкін емес. Іске асыру мәселесін шешетін боламыз. Мемлекеттік орган ретінде біз онымен өз бетінше айналысуға құқығымыз жоқ. Карта соншалықты сұранысқа ие болды, жыл соңына дейін бұрынғы жолсілтемеде болмаған нысандарға дейінгі қашықтықты көрсете отырып, тағы екі мың дананы басып шығару жоспарлануда.

Жалпы, Атырау облысы сырттан келушілер туризмін дамыту үшін барлық алғышарттарға ие. Басты басымдық – елдің Ресей Федерациясымен шекаралас және Стамбулға, Амстердамға тікелей әуе рейстерінің болуы, ірі шетелдік компаниялардың жұмыс орындарының орналасуы. Бірақ клиенттерге әр түрлі және қызықты өнімді ұсыну үшін бізге көптеген туристік нысандар қажет, бұл тек ескерткіштер, кесенелер мен ежелгі қалашықтар болуы міндетті емес. «Кәсіпкерлер жаңа нысандарды құруы керек, бұл жерде үлкен нәрсе ойлап табудың қажеті жоқ. Мысалы, сіз ежелгі самоварлардың, музыкалық аспаптардың, қолданбалы өнер бұйымдарының жеке коллекцияларының көрмелеріне бөлме бере аласыз. Этноауыл ұйымдастырып, үйдің жанына киіз үй тігіп, қонақтарға өз бетінше қамыр илеп, бауырсақ дайындауға болады. Шетелдіктер мұндай тамақ пісіруге өте қуанышты. Нәтижесінде кәсіпкер туристік объект жұмыс жасайды, ал біз оны жарнамалаймыз және нарықта жарнамалаймыз. Мұнда өз ісін ашқысы келетін, бірақ өз орнын таба алмайтын іскер адамдар үшін кең қызмет саласы бар. Біз ынтымақтасуға дайынбыз және ұсыныстар күтеміз», - деп шақырады туристік компанияның басшысы Роза Бекенова. Оның айтуынша, Атырау облысының тұрғындары өз мүмкіндіктерін нашар түсінеді, қарапайым қызметтен пайда табуға болатынын және туризм жергілікті халықтың негізгі кіріс көздерінің біріне айналуы мүмкіндігін білмейді. Туристке арналған «Алтын қайық» туроператорлардың өзекті мәселелерді көтергені өте жақсы болды.

Соңғы жылдары барлық аудандық әкімдіктерде туризм бөлімдері ашылып, халық арасында түсіндіру жұмыстары жүргізілуде. Ауыл тұрғыны үшін қарапайым нәрсе қонақ үшін қызығушылық тудыруы мүмкін. Шетелдіктерге ұлттық қолданбалы өнерді, ұлттық музыкалық аспаптарды жасауды, тоқу ісін көрсетуге болады және жай ғана көрсетіп қоймай, ақша табуға болады. Фольклордан да жақсы пайда алуға болады. Іскер адамдар қазірдің өзінде туристік серуендеуге арналған қайық жасауға өтініш берді. Туристік нысандар аз, бірақ кез келген бағытты меймандар үшін ұмытылмастай етіп жасауға болады. Мұнай аймағында шынымен көп нәрсе бар. Мысалы, Жылыой ауданындағы Ақтолағай және Ақкергешен үстірті, онда моллюскалардың, омыртқасыз балықтардың, бауырымен жорғалаушылардың және акулалардың тістерінің көне түрлерінің қалдықтары аяқ астында жатыр. Жылыой Борлы тауларынан табылған жәдігерлер өлкетанушы Юрий Пастухов жасаған Қазақстандағы мезозой кезеңіндегі жалғыз палеонтологиялық мұражайдың экспозициясында лайықты орын алады. Бұл мұражай облыс орталығында

орналасқан. Өңірде аң аулау мен балық аулауды жақсы көретін орындар бар. Экологиялық туристерді "Ақжайық" қорығы қабылдай бастады, оның алқаптарына квадроциклмен жетуге болады. Ал өткен жазда, көп жылдар ішінде алғаш рет Орал өзенімен қала шегінде туристік топтар үшін ғана емес, барлық ниет білдірушілер үшін қолжетімді екі серуендеу катері жүре бастады. Облыстық әкімдіктің мәліметі бойынша, жыл сайын аймаққа туристер ағыны артып келеді. 2019 жылы облысқа 254 мыңнан астам адам келді, жыл сайын бұл көрсеткіш айтарлықтай артады деп күтілуде [23].(4 Сурет)

4-сурет – Атырау облысына сырттан кіру және ішкі келушілер саны
Ескертпе – [23] дереккөз негізінде автормен құрастырылған

Атырау облысы Құрманғазы ауданының туристік-рекрециалық ресурстары

Еділ мен Жайық өзендері аралығында орналасқан Құрманғазы ауданы (бұрынғы Теңіз) - тарихы терең, мәдениет пен өнері тамырлы, қазба байлықтарымен дәулеттенген киелі мекен. Кеңес дәуірінде іргесі қаланып, ал егемендікке қол жеткізіп, көк Туымыз көгімізде алаңсыз желбірген жылдарынан бері экономикасы өркендеп, мәдениеті асқақтаған ауданның құрылғанына биыл 95 жыл толды. Ғасырға қол созған осы кезеңдерде аудан тарихы сан түрлі оқиғаларды бастан өткеріп, өзгерген өңірге айналғанына мұрағат деректері мен тарихи деректер куә. Тоғыз жолдың торабында орналасқан, батысы Құрманғазы, шығысы Атырау, оңтүстігі Махамбет, солтүстігін теңіз шайған қала іргесіндегі тарихи аймақта лағыл құмы мен көкбурыл сағымы, Каспийдей алып теңізі, аста төк мұнайы Хамит Ерғалиев, Фариза Оңғарсынова, Нұралы Әжіғалиев, Күзембай Әміров сынды ақындардың жырына арқау болып, Қаршығадай күйшінің сазына бөленген, батыр аналары талай атақты марқасқаларды дүниеге әкелген қасиетті өлкеде тұрудың өзі бір бақыт. Бүгінде дамудың даңғыл жолына түскен осынау мекенде әлеуметтік-экономикалық мәселелер көбіне оң шешім тауып, бір кездері қара жерден мұнай айырып, теңіздің тайдай балығын талғажау еткен өңір халқы көп мекнаттан құтылудың амалдарын бірлесе тауып, ауылшаруашылығы құрылымдарын табысты ету үшін әлі де еңбектеніп келеді. Атап айтқанда, төрт түлегін өсіріп, шұбаты мен қымызын сауып, жақсы күндерін көрудің жайын жасауда. Құрманғазы ауданының аумағы қаншалықты ұлан-ғайыр болса, халқының да көңілі баладай аңғал, даладай кең, атымтайдай жомарт, тура және шыншыл, әрі сыншыл. 95 жылды артқа тастап, шежіресі ғасырға жуықтаған киелі мекеннің бүгінде асығы алшысынан тұрып, экономикасы қарыштап дамып келеді. Аудан аумағында орын тепкен «Сазанқұрақ», «Светланд Ойл», сынды болашағынан зор үміт күттіретін алпауыт компаниялар аудан экономикасына зор үлес қосып отырғаны рас. Аудандағы еңбекке жарамды азаматтардың дені де осы кәсіпорындардан нәпақа айырып келеді. Ал, кезінде Исатай мен Махамбет батырлардың тұяғының дүбірі қалған, Фариза апамыздың кіндік қамы тамған Манаштағы жел генераторының салынуы-Елбасы Жолдауында көрініс тапқан «Жасыл экономика» құру жөніндегі тапсырмамен жарасымды үндесіп тұр.

Қазіргі уақытта ауданның 99 пайызы газдандырылып, от жағып, күл шығару азабынан құтылған болса, ауыз судан да таршылық көріп отырған исатайлықтар жоқтың қасы. Осының бәрі-өңірдегі келелі істердің басы-қасында жүрген азаматтардың арқасы. Тәуелсіздік алғалы біз ғалам деп аталатын кең дүниенің ажырамас бөлшегі екенімізді сезіндік. Бұрын-соңды жабық болған әлем бізге жақындап, түрлі өркениеттер мен рухани құндылықтар құшағын айқара ашып, біз де өзімізге қажетті дүниені содан іздейтін болдық. Арғы-бергі ұмыт қалған ата-бабаларымыз бен түп-тұқиян шежіремізді, тарихымызды қалың архивтерден қазып, туған елге әкелдік. Өңірдегі мұнайлы кәсіпорындар, ауылшаруашылық құрылымдары туралы терең тарихи деректер баршылық.

Махамбет пен Исатай батырлар ат ойнатқан әйгілі Нарын құмы, Еділ мен Жайық бойындағы әулиелер мекені, көне қорымдар, естелік-ескерткіштер, Манаш, Қызтуған белдері, Мыңтөбе, Үштаған, Айбас шоқылары, теңіз жағалауындағы құба жондар-барлығы да қайта зерттеліп, тың мәліметтермен қайта толығып отыратыны белгілі. Ауданымыздың алтын қақпасы-Қамысқала, кие қонған Зинеден мен Исатай, ортадағы Нарын мен Жанбай, киелі Тұщықұдық және темір жол торабы-Аққыстау ауылдарының қай-қайсысы да бүгінде 90-шы жылдардағы бұйығы қалпынан арылып, экономикасы қарыштап, сай-салада төрт түлік малы көбейіп келеді. Оған уақыт пен көрініс куә. Тоқырау заманда өндірісі тұралап, халқы бордай тозбаса да, ауылдан қалаға үдере көшкен қиын кезеңдер артта қалып, ауылды жайлаған қалың көпшіліктің бүгінде бет ажары қайта жарасым тапты. Адам жанына қажетті барлық коммуналдық қажеттіліктер шешімін тауып, кешегі от жағып, күл шығарған кезеңдер де біртіндеп артта қалды. Сөйтіп, қаймана қазақтың құтты қонысы болған ауыл тірлігі түзелді.

2 Кестеден көріп отырғанымыздай ауданның негізгі салалары бойынша экономикалық өсім үш жыл қатарынан жоғары көрсеткіштерге қол жеткізгеніміз байқалады.

Кесте 3 – Құрманғазы ауданының негізгі экономикалық көрсеткіштері.

Көрсеткіштер	2018ж.	2019ж.	1.10.2020ж	%
Өнеркәсіп өнімінің көлемі, млн.теңге	46 731	178218	86 161	92,1
Ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің көлемі, млн.теңге	6 391,9	6 393,6	4 987,3	100,4
Негізгі капиталға жұмсалған инвестициялар көлемі, млн.теңге	15 897,0	36 537,0	9 531,0	30,1
Орташа айлық еңбекақы*, теңге	238 570	253 489	312 242	122,5
Ескертпе – [23] дереккөз негізінде автормен құрастырылған				

Географиялық орналасуы. Құрманғазы ауданы облыс орталығы Атырау қаласынан батысқа қарай орналасқан. Түстігінде Батыс Қазақстан облысы елді мекендерімен, оңтүстігінде Каспий теңізімен астасқан аудан шекарасы шығыс, батысында Ресей мемлекетінің Астрахань қаласымен шектесіп, 460 331 және 4 800,51 солтүстік ендікті, 490 261 және 510 251 шығыс бойлық аралығын алып жатыр. Жер аумағы солтүстіктен оңтүстікке қарай 165 шақырым, ал батыстан шығысқа қарай 130 шақырым. Жерінің жайылымдық бөлігі құм өңірінде орналасқан. Нарын құмы Каспий маңы ойпатының солтүстік-батыс бөлігінде, Еділ мен Жайық өзендері аралығында орналасқан.

Ауданның әкімшілік орталығы Атырау қаласынан 245 шақырым жерде орналасқан – Құрманғазы ауылы болып табылады. Ауданның жалпы көлемі-469 539 ш.м. 19 ауылдық округ, 49 елді мекеннен құралатын 307 129 ш.м. адам тұратын аумақта 58 072 халық қоныстанған. «Атырау-Астрахань» теміржолы,

«Ақтөбе-Астрахан» халықаралық автомобиль жолы, «Теңіз-Новороссийск» халықаралық мұнай құбыры, «Қиғаш-Атырау-Өзен» су құбыры аудан территориясы арқылы өтеді.

Климаты мен экологиялық жағдайы. Аудан табиғаты мен климаты жер бедеріне, оның рельефіне байланысты. Ауданның жер бедері жазықтық болғанымен, геоморфологиялық тұрғыдан жер бетінің биіктігі барлық аудандарда теңізге қарай көлбеулене ылдилай түседі. Сондықтан да теңіз үстінен бөлінген ылғалдылық жел сол бағыттан соққанда ғана әсерлі байқалады. Аудан аумағының Еуразия құрлығына ішкерлей еніп жатуы ауа райының тым континентальдығын қалыптастырып, қысы салқын, жазы тым ұзақ әрі ыстық болуына әкеліп соқтыруда. Соңғы жылдары көктем кездерінде де ылғалдың аз түсуінен қуаңшылық орын алып келеді. Сондықтан гидротермикалық коэффициент 0,2-0,3 мөлшерінен аспай келеді. Топырақта ылғалдың жетпеуі, жауын-шашынның аз түсуі, құм өңіріндегі ылғал көзінің тереңге қашуы, ең бастысы, аумақта сортаңды-тұзды жерлердің көп болуы өсімдік жамылғысының қалың өсуіне мүмкіндік бермейді. Атмосфералық жауын-шашын мөлшерінің мардымсыздығы салдарынан жыл бойына аңызак желімен, шаңға толы дауылымен, ылғалдың ауаға бостан-босқа тарайтын пайдасыз булануымен, кейде тіпті қысқы қардың өз мөлшерінен аз түсуімен жайсыз ауа райы қалыптасып келеді. Облыс бойынша жауын-шашынның жылдық мөлшері 220-230 мм болса, қуаңшылық жылдары ол мөлшер 80 мм шамасында қалады. Шілде айында ыстық мөлшері 40-43 градус болады. Дегенмен Құрманғазы ауданы экология қаупі төнген аумаққа ресми тіркелмеген. Ең бастысы, соңғы жылдарда ауданда зияны мол жерасты алау газын арнайы зауыттар салу арқылы жергілікті шикізат ретінде тұтыну рыногында пайдалану экологиялық жүйедегі үлкен кадам саналып отыр.

Өсімдіктер дүниесі. Ауданның Жалтыр көлінен түстіктегі теңізге дейінгі бастау алатын жер аумағы осыдан екі ғасыр бұрын Каспий теңізі астында болған. Ғылыми зерттеулер көрсеткеніндей, теңіз тартылған кезеңдерінде эрозиялық қабаттар түзіліп, осындай табиғи құбылыстардың салдарынан пайда болған көлтабандар, сортаң жерлердің көп болуы заңдылық, оның үстіне шөлейіт аймақ климаты қалыптасуынан өсімдік жамылғысының ащы түрлері ғана өседі. Өсімдіктер алабының құрамы қатқыл жерлерде бір бөлек, Нарын құмында одан өзгеше шөптермен ерекшеленеді. Теңіз жағалауы қара жусанды, қатқыл бойы табаны бұйырғын мен сораң сияқты ащылыққа бейім өсімдіктермен көмкерілген. Көктем кездерінде жер ылғалдылығын жақсы көтеретін мортық, ақшиін, шытыр, ебелек, бидайық сияқты уақытша жеуге жарамды өсімдіктер қаулап өсіп, жан-жануарларға жұғымды болып келеді. Бұл уақыттарда құм жазықтығында ақ жусан, алабота, ебелек, майқаңбақ, қияқ, шырмауық, сүттеген, желкен, шағыр, түйежапырақ, құланқұйрық, ақселеу, құртқашаш, жуа, қойжуа, сіңбірік, шөлпи сияқты азықтық калориясы мол өсімдіктер өсіп жетіледі. Қатқыл бойы, теңіз жағалауларында жаппай өсетін қара жусан, сарғалдақ, шытыр, изен, ши, қарабарақ, құрақ, жантақ, бұйырғын өсімдіктері мал азығына қолайлы дақылдар. Аудан аймағында жылдың қай кезеңінде де талғамай өсіп, көктік

түсін жоймайтын жыңғыл, дүзгін, ақтікен, адыраспан, итсигек, сексеуіл, балықкөз, сораң сияқты өсімдіктер көптеп кездеседі. «Қызыл кітапқа» енген далалық шырмауық, құмаршық, құм жуалар қатарына соңғы жылдары сирек көрінетін ажырық, алабота, изен, ақшиін шөптерін қосуға болады.

Жануарлар дүниесінде бауырымен жорғалаушылар және кеміргіштер үлесі басым. Қазақстанның табиғаты шұрайлы саналатын жерлерінде кездесетін «Қызыл кітапқа» енгізілген құстар мен хайуанаттар бұл аймақта тіптен кездеспейді. Шөлейт зона, тұзды климатқа шыдамды қоян, қосаяқ, қасқыр, құмтышқан, сарышұнақ, т.б., сүтқоректілер, жылан, кесіртке, батпан сынды бауырымен жорғалаушылар, бақа, құрбақа тәрізді қосмекенділер көптеп кездеседі. Соңғы жылдары құм мен қатқылды бірдей мекен ететін киіктер бұл өлкеден мүлдем қоныс аударып кетті. Құс әлеміне көз салсақ аққу, шағала, жапалақ, көгершін, қарақұс, қарлығаштар, торғай жергілікті мекен етушілер болып табылады. Аудан Каспий теңізі жағалауымен шектесуіне орай бекіре тұқымдас балықтар (бекіре, шоқыр, қорытпа) қоры бұрын мол болғанымен, соңғы жылдардағы жаппай браконьерлік бұл балық түрлерінің азаюына, олардың сапасының нашарлап кетуіне әкеліп соқтыруда. Қазба каналдары мен өзекшелерде торман, алабұға, шортан, қызылқанат, қаракөз балықтары көптеп кездеседі.

Құрманғазы ауданы – тек мұнай-газ өндіру, балық аулау, мал шаруашылығын өркендету емес, сонымен қатар туризмді дамытуға да зор мүмкіншілікке ие өңір. Облыстық әкімияттың 2003 жылғы 8 желтоқсандағы № 265 қаулысымен ұсынылған «Атырау облысында туризм саласын дамытудың 2004-2005 жылдарға арналған Бағдарламасында» көрсетілгендей Атырау облысының бірегей табиғи және мәдени әлеуетіне, әлемдік шаруашылық байланыстар жүйесіне туризмнің икемді ықпалдасуына, жер бедерінің және табиғатының әркелділігіне негізделген, туристердің кез келген сұранымын қанағаттандыруға қабілетті, қазіргі заманғы туристік индустрия неғұрлым серпінді дамып келе жатқан және салаға салынған капиталдың қайтарымы бойынша тиімді табиғи жүйе құраушы факторы болып табылады. Туризммен сабақтас салаларды (көліктік коммуникациялық инфрақұрылым, сервис, құрылыс, сақтандыру және т.б.) дамытуға және инвестициялық белсенділікті негізделген аудандық туристік өнімнің кешенді түрде іске асырылуы халықтың жұмыспен қамтылуын және ел табысының тұрақты өсуін қамтамасыз етеді.

Қазақстандағы эко және этнотуризмді дамыту бағыты бойынша әлем картасындағы ең үлкен көл-Каспий теңізінің Атырау облысы Құрманғазы ауданының территориялық бөлініс аумағындағы 120 шақырымды құрайтын аққұмды жағалауын және жағалауға жалғасып жатқан Нарын (Мыңтеке) құмының табиғи ерекшеліктерін пайдаланудың мүмкіндіктері де, артықшылықтары да өте зор. Мыңтеке ақ құмының суға еніп жатуы-су астының тазалығына бірден бір әсер ететін фактор. Бұл жердің осы ерекшелігі Біріккен Араб Әміршілігіндегі Дубайдың табиғатына қатты ұқсас. Біз осы жерді елдің дамуына қажетті мақсатқа пайдалана алмай отырмыз. Ауылдан 200 м жерде өтіп жатқан «Атырау-Астрахань» көлік жолы жақын уақытта мемлекеттің «Нұрлы

Жол» инфрақұрылымды дамытудың 2015-2019 жылдарға арналған бағдарламасы шеңберінде «Батыс Европа-Батыс Қытай» халықаралық көлік дәлізіне айналады. Алматыдан бастау алатын бұл экономикалық күре тамыр Азия елдерінен, Қытайдан келетін тауарлардың легін Ресей, Беларусь, Солтүстік Кавказ, Европаға шығаратын бірден бір төте жол болмақшы. 2022 жылға дейін салынып бітетін осы жол арқылы қаншама адам табыс табады. Атырау облысында шамамен 500 мың -ға жуық адам тұрады. Негізгі табыс-мұнай өндіруден алынатындықтан атыраулықтар қаржылы топқа жатады. Осы қаржыны демалушылар өзімізде демалыс орындары болмағандықтан шет елге барып демалып, өзге елдің қорын молайтып, экономикасының дамуына беріп жатыр. Осы қаржыны ұстап қалатын бірден бір амал-Теңіз ауылдық округінде жоқ дегенде әр түрлі бағыттағы 2-3 отель салыну керек. Мұнда суға түсу маусымы мамыр айының үшінші онкүндігінде басталып, тамыз айының аяғына дейін созылады. Бұл жерде маса, сона да көп болмайды деп сенімді түрде айтуға болады. Барлық жағалауда су кейін қайтса да бұл жерде су тұрақты қалып келе жатыр. Мемлекет тарапынан оқушылар демалатын жазғы лагерьлерін ұйымдастыруға өте қолайлы аймақ. Онсыз да жыл сайын аудан мектептеріндегі оқушы балаларға ауыл мектебінің ішінен сауықтыру лагерьін ашып отыр. Теңіз жағалауында өз бетінше 2-3 күндеп демалушылар саны жыл сайын көбеюде. Жергілікті тұрғындардың түйе, бие сауып, шұбат пен қымыз сататынын ескеріп, теңіздің шипалы жылы самалымен емделуге әрбір қазақстандыққа, тіпті шет елден келетін туристерге арналған қонақ үйлер салатын болса аудан халқы жұмысқа тартылып, түсетін салық мөлшері де көбейеді. Бұл істердің жасалуы ауданның элеуметтік-экономикалық дамуына апаратыны сөзсіз. Жағалауға 1,5 км жерде электр желісі мен 1,5 км жерде газ құбыры өтіп жатыр. Теңіз жағасынан демалыс орындарын салатын кәсіпкерлерге осы инфрақұрылымды тартып беру және шағын кеме, катер келетін су жолын тереңдету жұмыстары мемлекет тарапынан жасалу керек. Себебі, кәсіпкерге бұл жұмыстарды өз бетінше жасауға, қазуға рұқсат берілмейді. Тап осылай демалыс орындары бар Мальдив аралдары туристерді ең көп тартып отырған жер. Аралдардың қонақ үйлеріне келетін су жолдары су түбін тереңдетіп қазылып жасалған. Мальдив аралдарының геологиялық, географиялық сипатына біздің Забурын шығанағының орналасқан жерінің сипаты өте сәйкес келеді. Су біртіндеп тереңдейді. Суға түсу маусымы ұзақ. 3-4 км-ге созылып жатқан шомылатын судың асты 1,5 км-ге дейін қайраң таза құм. Суға түсу мерзімі біткеннен кейін бұл жерге құс пен балық аулау демалысын ұйымдастыруға әбден ыңғайлы. «Атырау-Астрахань» трассасынан 5 км қашықтықта жағасын су шайып жатқан бұл жағалау облыс орталығы Атырау қаласынан 245 км, ал көрші Ресей мемлекетінің Астрахань қаласынан да 130 км қашықтықта орналасқан. Атырау облысында әлі күнге дейін теңіз жағалауынан осындай мақсатта бірде – бір қонақ үй салынған жоқ. 2018 жылы осы жерде оқушыларға арналған жазғы демалыс лагерьлерін салу туралы облыс басшылығына ұсыныс жасалды. Негізінен бұл бағытта алғашқы жұмыстар да басталып жатыр. Анығын айтқанда өңірдің сәулет және қала құрылысы кеңесімен Каспий теңізінің солтүстік

жағалауындағы Зинеден – Исатай ауданындағы демалыс аймағын егжей-тегжейлі жоспарлау жобасын әзірлеуде. 2017 жылы теңіз жағалауынан жобалық-құжаттамасының құнының өзі 49 млн теңге тұратын 500 балаға арналған «Оқыту-сауықтыру-демалу» кешенін салу үшін 20 га жер берілді. Жоба бойынша бұл алып кешен жыл бойы өз қызметін алыс-жақыннан келетін балаларға қызмет көрсететін болады. Бұл жобаның іске қосылуы өзге де шағын және орта бизнес өкілдерінің қатысуымен ересектерге арналған демалыс, саяхатшылық, тіпті таза ауада демалу үшін стандарттарға сәйкес киіз үйлер мен шатырлардың көбеюіне алып келеді. Этносипаттағы ауыл есебінде Зинеден ауылы сол демалыс аймағының бір бөлігі ретінде қарастырылса, ауылдағы халықтық емшілік пен қолөнер ісмерлерінің тәжірибесі арқылы мәңгілік құндылықтарымыз да насихатталады.

Қазір әлемде эко және adventure (приключение) туризмдеріне қосарланған беталыстар байқалуда. Себебі, adventure табиғатқа соншалық зиян келтірмейді, сондықтан эко және саяхатшылық туризмді осы аумақта дамыту мүмкіндігі зор.

Дүние жүзіндегі озық елдердің даму тәжірибесі бәсекеге қабілеттілік кез келген өңірдің экономикалық дамуының ерекше маңызды факторымен бағаланады.

Қазақстандағы эко және этнотуризмді дамыту бағыты бойынша әлем Каспий теңізінің Құрманғазы ауданындағы территориялық бөлініс аумағы 120 шақырымды құрайтын аққұмды жағалауын және жағалауға жалғасып жатқан Нарын (Мыңтеке) құмының табиғи ерекшеліктерін пайдаланудың мүмкіндіктері де, артықшылықтары да өте зор.

Ауданның жері түгелімен Каспий ойпатының орталық бөлігінде, шөлдік белдемде орналасқан. Батысының басым бөлігін төбешікті Нарын, Бозанай және Мыңтеке құмдары, шығыс бөлігін Жайық алабы және Каспий жазығы алып жатыр. Ауданда 19 ауылдық округ, 49 елді мекен бар. Халқының саны 58 мың адамды құрайды. Туризмді жүзеге асыруға қатысты ұсынылатын әр қызметтің өзіне тән себептері бар екені анық. Біздер материалдарды зерттеу барысында көптеген ғылыми негізді еңбектерде туризмнің себептері мен мақсаттарына байланысты және түрлері бойынша анықтау мен жіктеудің әртүрлі нұсқалары бар екендігі айтылатынын байқадық. Яғни туризмді мақсаттары бойынша жіктеуді келесі түрлерге бөлуге болады және Құрманғазы ауданында осы түрлерді дамытуға толық мүмкіндіктер барлығын төмендегі карта арқылы көрсететіп, ұсынамыз:

- Рекреациялық туризм-демалу және емделу мақсатындағы сапарлар;
- Танымдық туризм-табиғи, тарихи және мәдени көрікті жерлермен танысуды көздейтін туризм;
- Іскерлік туризм-іскерлік келіссөздер, бизнес кездесулер өткізу үшін жасалатын сапарлар;
- Ғылыми туризм-ғылым мен техниканың жетістіктерімен танысу, конгрестер мен конференцияларға қатысу, сапардың ғылыми-зерттеу бағыты;

➤ Этникалық туризм-ата-бабаларының Отаны мен туыстарына бару.

Сонымен қатар, Дүниежүзілік туристік ұйымның рекреациялық қызмет көрсетуді ұйымдастыру және мамандандырылған туризмді дамыту мәселелеріне арналған құжатына сәйкес туризмнің бес негізгі түрі бөлінді: теңіз жағалауы, қысқы туризм, белсенді туризм, Мәдени-іс-шаралар және білім туризмі. Халықтың өмірінің жақсаруымен және экономикалық, әлеуметтік және саяси саланың дамуымен туризмнің жаңа түрлері мен бағыттары, релаксация мен демалудың жаңа түрлері пайда болады, сондықтан бұл тізім тек кеңейеді деп айтуға болады. Туризм түрлерінің кеңеюі мен байытылуы әдеттегі жағажай туризміне және т. б. қызығушылық танытпайтын туристердің мотивтерінің өзгеруіне байланысты [25].

Жеке аймақтың әлеуеті-белгілі бір аумақта рекреациялық қызметті ұйымдастырудың табиғи, тарихи, мәдени және әлеуметтік-экономикалық алғышарттарының жиынтығы болып танылады[26].

Экотуризм ауылдық туризмнің дамуына ықпал етеді. Европада ауылдық туризмді дамыту арқылы экономикалық қолдауға ие болды. Бізде де ауылдық туризмнің моделін қалыптастыру үшін ең алдымен ауылшаруашылық фактісіне негізделген кәсіпорындар-жеке қосалқы шаруашылықтар, шаруа қожалықтары, ауыл шаруашылығы тұтыну кооперативтері өз бетінше тәуекел бизнесті жасай бастаса, оларда туристік бейімділік пайда болады. Олар туроператорлардың қызметін пайдаланып, өздеріне көмекші етсе, қажетті инвестицияны сырттан тартпай өз ресурстарымен ауылшаруашылық туризмін дамытады. Ауыл туризмін кешенді өркендету үшін барлық тартымды бағыттарды туристер үшін рекреациялық дамытуымыз керек.

Құрманғазы ауданының туристік-рекреациялық әлеуетін дамыту үшін өңірдің туристік-рекреациялық индустриясын ғылыми негізделген дамыту және саланы тұтастай алғанда да, аралас салаларды да құзыретті басқару маңызды шарттар болып табылады.

Құрманғазы ауданының туристік-рекреациялық кластерін қалыптастыру мен дамытудың тиімді стратегиясын таңдау өңірдің әлеуметтік-экономикалық жағдайын сипаттайтын күшті және әлсіз жақтардың (Strengths and Weaknesses), сондай-ақ мүмкіндіктер мен қауіптердің (Opportunities and Threats) үйлесімділігімен негізделген. Факторларды анықтау, күшті және әлсіз жақтарды, мүмкіндіктер мен қауіптерді анықтау және Құрманғазы ауданының туристік әлеуетін стратегиялық дамытудың бағдарларын әзірлеу мақсатында саланы және оның сыртқы ортасын стратегиялық талдаудың неғұрлым кешенді рәсімі болып табылатын SWOT-талдау әдісі пайдаланылды. Бұл әдісті таңдау-оның тұжырымдамалық қарапайымдылығы мен қол жетімділігіне, сондай-ақ оңтайлы даму стратегиясын таңдауға және негіздеуге мүмкіндік беретін мүмкіндіктерге байланысты. Алайда, SWOT талдауын даму стратегиясын құру құралы ретінде қолданған кезде, бұл бұрыннан бар ақпаратты жүйелеу тәсілдерінің бірі, стратегияны қалыптастырудың тәсілдерінің бірі екенін түсіну керек. SWOT талдау әдісі аймақтық даму стратегияларын бағалау және дамыту саласында,

соның ішінде туризм саласында кең таралған. SWOT-талдаудың мақсаты Құрманғазы ауданының туристік әлеуетін дамытудың мүмкіндіктері мен қауіптерін айқындау болып табылады, оның базасында негізгі стратегиялық бағдарлар қалыптастырылады, онда күшті жақтар әлсіз жақтарын бір мезгілде жою және ықтимал қауіптерді есепке алу кезінде одан әрі дамиды. SWOT-талдау нәтижелері бойынша орта мерзімді және ұзақ мерзімді перспективаға арналған бәсекеге қабілетті туристік-рекреациялық кластерді дамытудың негізгі бағыттары айқындалатын болады. Құрманғазы ауданының туристік әлеуетін дамыту факторларын SWOT-талдау нәтижелері 1,2-кестелерде келтірілген. SWOT-талдау деректері осы өңірде туризмді кластерлік дамыту бойынша ұсыныстар әзірлеуде стратегиялардың, іс-шаралардың өзара байланысты кешенін әзірлеу үшін база болып табылады. Осылайша, талдау нәтижесінде келесі негізгі проблемаларды бөлуге болады.

Кесте 4 – Атырау облысы Құрманғазы ауданының SWOT талдауы

Күшті жағы (S)	
S1	Пайдалы қазбалар (мұнай мен газ, моллюскалар, дәрілік және құрылыс құмдары) мен дәрілік өсімдіктердің көп болуы (адыраспан, жусан, құмаршық т.б.).
S2	Аймақ аумағында Каспий теңізінде бірегей табиғи туристік аймақтар мен «Нарын» сарықұм сафариын салу мүмкіндігінің болуы
S3	Мал мен балық өсіру өнімдерінің өзіндік өндірісі (ет, сүт, бекіре тұқымдары, белуга, сазан және т.б.).
S4	Жаңартылатын энергия көздерінің болуы (Нарын ауылдық округі, Манаш ауылындағы жел станциясы)
Әлсіз жағы (W)	
W1	Инженерлік-коммуникациялық желілердің айтарлықтай тозу деңгейі
W2	Мал және балық өнімдерін сақтайтын орындардың жоқтығы
W3	Ауылшаруашылық, медицина, туризм салаларында жоғары білікті кадрлардың жетіспеушілігі
W4	Елді мекендер арасындағы айтарлықтай қашықтық
W5	Ауылдық жерлерде кепілдің өтімділігі төмен
W6	Соңғы үш жылдағы халықтың көші-қонының теріс сальдосы
W7	мамандардың жетіспеушілігі және жобаларды басқару тәжірибесі

4 кестенің жалғасы

Мүмкіндіктер (О)	
O1	«Бизнес үшін үкімет» және «Азаматтарға арналған үкімет» саяси курсы / Үкіметтің ұлттық жобалардың іске асырылуын бақылау жөніндегі кеңсе құру туралы қаулысы
O2	Соңғы жылдардағы IPO өнеркәсіптік өндірісінің тұрақты нақты өсімі (жыл сайын 2-5%)
O3	«Рухани жағыру» аясындағы тарихи жүне қасиетті жерлерді дамыту;
O4	Атырау қаласының айналасында азық-түлік белдеуін дамыту
O5	Дамыған көлік инфрақұрылымы (теміржолмен қамту, автобан);
Қауіптер (Т)	
T1	Шекаралас облыстардың бәсекелестігін арттыру (БҚО, Астрахан)
T2	Барлық қызмет салаларында заңнаманың күрделілігі мен ашықтығының жоқтығы (аукциондарда жер учаскелерін сатудан түскен салық түсімдеріне қатысты);
T3	Ауылдық округтердегі халықтың табысы төмен
T4	Толық емес жоғары жылдамдықты интернет және ұялы байланыс
Ескертпе – кесте автормен құрастырылған	

Кесте 5 – SWOT талдау және іс-қимыл стратегиясын қалыптастыру

SWOT талдауы негізінде қоршаған ортаны талдау және қалыптастыру	Маңыздылығы (О)	Қауіптер (Т)
	Азаматтар мен бизнеске арналған үкімет, ЖІӨ өсімі, «Рухани Жаңғыру», Атырау қаласының айналасындағы азық-түлік белдеуі, дамыған көлік инфрақұрылымы. Басқарудағы жобалық тәсілді қолдану және Қазақстан Республикасында туризмді дамытудың жалпы жүйесіне енгізу.	Ресей Федерациясының шекаралас облыстарынан бәсекелестіктің артуы (Астрахан және т.б.); Барлық қызмет салаларында заңнаманың күрделілігі мен ашықтығының жоқтығы (аукциондарда жер учаскелерін сатудан түскен салық түсімдеріне қатысты); Ауылдық округтердегі халықтың табысының төмендігі; Толық емес жоғары жылдамдықты интернет және ұялы байланыс
Күшті жағы (S)	S-Остратегиясы (шоғырлануға негізделген өсу)	S-Т стратегиясы Байланысты бағыттарды әртараптандыру арқылы күшті жақтарды нығайту

5 кестенің жалғасы

1. Пайдалы қазбалар (мұнай мен газ, моллюскалар, емдік және құрылыс құмдары) мен дәрілік өсімдіктердің көп болуы (адыраспан, жусан, құмаршық т.б.).	1. Облыста өсіп келе жатқан сату нарығы ретінде ауыл шаруашылығын ескере отырып, азық-түлік кластерін дамыту	1. Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының нарығында таңу үшін жергілікті өндірушілердің өнімдерінің брендтік белгілерін арттыру;
2. Аймақ аумағында Каспий теңізінде бірегей табиғи туристік аймақтарды және «Нарын» құмсалғышын салу мүмкіндігінің болуы 3. Мал және балық өсіру өнімдерінің өзіндік өндірісі (ет, сүт, бекіре тұқымдары, белуга, сазан және т.б.). 4. Жаңартылатын энергия көздерінің болуы (Нарын ауылдық округі, Манаш ауылындағы жел станциясы)	2. Бірегей табиғи жерлерді, қасиетті және тарихи жерлерді ескере отырып, ішкі туризмді дамыту (брендинг, жол бойындағы қызмет көрсету нысандары) 3. Құрылыс материалдары өндірісін дамыту 4) Мал және балық өнімдерінің экспортын ынталандыру	2. Өнімнің өзіндік құнын төмендету үшін жаңартылатын энергия көздерінің желісін кеңейту
Ескертпе – кесте автормен құрастырылған		

Осылайша, Атырау облысы Құрманғазы ауданында туризмді дамыту үшін үлкен әлеуеттің бар екенін атап өткен жөн және бұл туристік ұсыныстарды дамыту мен жинақтауда жүйелі көзқарасты талап етеді. Әр түрлі сегменттердің туристік өнімдерін саралау бәсекеге қабілетті ұсыныс жасауға және жаңа қызметтерді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Ауыл туризмі кең ұғымды білдіреді. Ауыл туризмінің барлық алуан түрлілігін қамтуға тырысқан ауыл туризмінің әмбебап моделі ретінде Дүниежүзілік туристік ұйымның ұсынылған моделін ұсынуға болады (5-сурет)

5-сурет – Дүние жүзілік туристік ұйымның ұсынылған моделі

Ескертпе – автормен құрастырылған

Ауылдық туризмді тиімді дамыту жоғарыда аталған барлық компоненттердің "мүдделерінің тепе-теңдігі" жағдайында ғана мүмкін болатындығын есте ұстаған жөн. Ауыл туризмінің барлық элементтерінің үйлесімді өмір сүруін қамтамасыз ету үшін жергілікті халықтың, туристердің

мүдделерін ескеру және қоршаған ортаға қамқорлық жасау қажет. Бұл ауыл туризмін өркендетудің үштігі деп аталады (6-сурет). Осы үш компоненттің тепе-теңдігін қамтамасыз ете алады тұрақты дамуды қамтамасыз ететін негізгі қағидаларды іске асыру.

6-сурет – Ауылдық туризмнің өркендеуі үшін қажет тепе-теңдік
Ескертпе – автормен құрастырылған

Табиғатты қорғау принциптері: аймақтың табиғи әртүрлілігін құрметтеу және қорғау, табиғи ортаны жойылудан қорғау, ауыл аумағына рұқсат етілген жүктемелерді анықтау және бақылау, туризмнің аймақтың флорасы мен фаунасына әсерін бақылау.

Әлеуметтік қағидастар: әлеуметтік өмір салтын сақтау; жергілікті қоғамның мәдени алуан түрлілігі мен өмір салтының қорғалуына және мызғымастығына кепілдік беретін туризмнің түрін, ауқымын және даму қарқынын қамтамасыз ету; әлеуметтік қайшылықтарды шиеленістіретін туризм нысандарына қарсы іс-қимыл жасау; ауыл туризмін өңірдің экономикалық қызметінің дәстүрлі түрлерімен байланыстыра отырып, жергілікті халықпен өзара түсіністік орнатуға ықпал ететін туризмнің түрін, ауқымын және өсу қарқынын таңдау; жергілікті тауар өндірісі мен сатуды дамытуға ықпал ету.

Экономикалық қағидастар: табыс табуға, жаңа жұмыс орындарын құруға ықпал ету, қалаға көші-қонды тоқтату; аймақтың экономикалық әртүрлілігін дамытуды қолдау; дәстүрлі тұрғылықты жерлердің жойылуына/ жойылуына жол бермеу.

Мәдени-тарихи қағидастар: жергілікті мұраға және мәдени әртүрлілікке құрметпен қарау; жергілікті мәдениетке және оны насихаттауға пайдалы туризм түрлерін қолдау; мөртабандарды және көшірмелерді болдырмай туризмді дамыту; аймақтың бірегей мәдени ерекшеліктері туралы ақпаратты белсенді түрде тарату; туристердің қажеттіліктерін қанағаттандыру; қолайлы бағаға жайлы орналастыру; жергілікті тамақ (қарапайым, бірақ жақсы дайындалған); көркем ландшафттар, жергілікті көрікті жерлер, табиғат; белсенді демалыс түрлері; қолөнер бұйымдарын/ кәдесыйлар сатып алу; саяхат қауіпсіздігі; халықтың достық қарым-қатынасы.

Бұл принциптерді қолдану ауыл туризмін дамытуды жоспарлау кезінде өте маңызды. Бұл қағидалар ауылдық туризмнің барлық субъектілерінің: қызмет

өндірушілердің, туристік агенттіктердің, туристердің, мемлекеттік органдардың және жергілікті өзін-өзі басқарудың қызметіне негізделуі керек. Бұл ауыл туризмін үйлесімді және тиімді дамытуды қамтамасыз етеді. Ауылдық туризмнің артықшылықтарын қарастыру қажет (7-сурет).

7-сурет – Ауылдық туризмнің артықшылықтары

Ескертпе – автормен құрастырылған

Ауылдық туризмнің дамуы халыққа, бизнеске, табиғатқа, сондай-ақ мемлекеттік және муниципалды органдарға айтарлықтай артықшылықтар әкеледі. Осылайша, ауылдық туризм-бұл аумақтық негізде "ауылдық туризм" санатын құрайтын туризм түрлерінің бірі, бірақ ауылдық туризммен синоним емес. Ауылдық туризм бос уақытты ұйымдастырудың өзіне тән формаларының ерекшелігіне (мысалы, үй жануарларына күтім жасау, жергілікті тағамдар сынағанды, ауылдық жерлерде серуендеу және пикниктер) және туристік сапарларға деген ынтаға (ауылдық жерлермен және ауылдық өмір салтымен танысу) байланысты туризмнің дербес түрі ретінде ерекшеленеді):

Кесте 6 – Ауылдық туризм дамуының халыққа, бизнеске, табиғатқа, мемлекеттік және муниципалды органдарға тигізетін артықшылықтары

Табиғат үшін:	Мемлекеттік билік органдары үшін:
<ol style="list-style-type: none"> 1. Қоршаған ортаға жүктемені азайтады. 2. Туристердің келуінен қалған қалдықтарды шағын қонақ үйлердің иелері кәдеге жаратады. 3. Қоршаған табиғаттың сақталуы мен өркендеуіне халықтың қызығушылықтары артып келеді. 4. Шағын қонақ үйлер иелерін семинарларда оқыту барысында халықтың экологиялық білімі жоғарылайды. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Халықтың жұмыспен қамтылуын ұлғайту. 2. Әлеуметтік шиеленісті төмендету. 3. Отбасы табысын ұлғайту. 4. Отбасы ресурстарын пайдалану салдарынан билік үшін туризмнің бұл түрінің аз шығыны. 5. Туризмді ұйымдастырушылардың күшімен міндеттерді шешу мемлекеттік билік органдарының құрылуы (уақытша және тұрақты жұмыс орындарын ашу, халықтың тұрмысын жақсарту).

6 кестенің жалғасы

<p>5. Ауыл туризміне қатысушылар қонақ үйлерге қоса берілетін аумақты тазартуға, ауылдық туризм объектілеріндегі кіреберістерді жақсартуға практика жүзінде қатысады.</p>	<p>5. Туризмді ұйымдастырушылардың күшімен міндеттерді шешу мемлекеттік билік органдарының құрылуы (уақытша және тұрақты жұмыс орындарын ашу, халықтың тұрмысын жақсарту). 6. Мәдениет ұйымдарының туристерге қызмет көрсетуден қосымша табыс табу мүмкіндігі. 7. Бюджетке қосымша салықтар. 8. Елді мекендердің сыртқы түрін жақсарту.</p>
<p>Ауыл тұрғындары үшін:</p>	<p>Бизнес үшін:</p>
<p>1. Қосымша табыс табу мүмкіндігі. 2. Өз шаруашылығын жүргізуге ынталандыру тәртібі. 3. Ересек еңбекке қабілетті отбасы мүшелерінің жасампаз еңбекпен айналысу мүмкіндігі. 4. Білім беру деңгейін арттыру. 5. Шет тілдерін белсенді үйренуге ынталандыру.</p>	<p>1. Төлемге қабілетті клиенттердің (дүкендердің, ЖМҚС-тардың, электр байланысы тораптарының, почтаның және т. б.) пайда болуы есебінен қызмет көрсетудің барлық саласының кірістерін ұлғайту (т.б.). 2. Сұраныстың өсуіне және кепілдендірілген тауарларды сатумен және қызмет көрсетуге байланысты түрлі өндірістерді құру мүмкіндігі. 3. Іскерлік байланыстар орнату және инвестициялар тарту мүмкіндігі.</p>
<p>Ескертпе – автормен құрастырылған</p>	

Қысқасы, Қазақстан аймағындағы ауа-райы қолайлы, халқы қосымша табыс тапқысы келетін ауылдық жерлерді туризмнің орталығына айналдыру керек. Ауыл туризміні дамыту арқылы біз өзіміздің бірегей брендiмiздi құрамыз. Сол себептен, туризмнің бұл түрін дамыту үшін көптеген іс-шаралар жүргізілуі қажет, мемлекет тарапынан қолдау керек. Ең бастысы ауыл тұрғындарының қонақжайлық қасиетін шыңдау керек.

Атырау облысы Құрманғазы ауданында туризмді дамытудың болашағы бойынша ұсыныстар

Барлық белсенді қызмет етуші субъектінің экономикасы белгілі бір дәрежеде оның күшті жақтарын анықтауға және пайдалануға, яғни, оның толық әлеуетін дамытуға негізделген. Біз саралап отырған туристік артықшылықтарды жергілікті өңір бойынша анықтау барынша күш-жігер мен ресурстарды белгілі бір бағыттарға шоғырландыруға, шығындарды оңтайландыруға және туризмнің жекелеген түрлерін тиімді дамытуға мүмкіндік беретіні сөзсіз.

Мемлекет тарапынан туризмді дамыту үшін қолда бар мүмкіндіктерді іске асыруға жағдай жасау қажет, оған мынадай шаралар кіреді:

- ✓ біріншіден, ішкі және келу туризмі үшін қызықтықтыру үшін өңірдің тартымды имиджін қалыптастыру;
- ✓ екіншіден, туристік саланы неғұрлым тиімді дамыту үшін жақын облыстармен белсенді кооперация құру;
- ✓ үшіншіден, облыста туризмді дамытудың перспективалық бағыттары үшін мақсатты қаржыландыруды бөлу.

Сонымен қатар, мәдени-тарихи және табиғи ескерткіштерді қорғауды, облысшілік инфрақұрылымдық схемаларды дамытуды қамтамасыз ету, сондай-ақ туризм саласында және ілеспе салаларда кадрлар даярлау мен олардың біліктілігін арттыруға үлкен көңіл бөлу қажет.

Атырау облысы Құрманғазы ауданының туристік-рекреациялық әлеуетін бағалау қорытындысы бойынша бірқатар туристік бағыттарды атап өтуге болады:

- Аудан аумағының Батыс Қытай-Батыс Еуропа трансшекаралық жолымен тұспа-тұс келетін жерлерінде орналасқан неолит дәуірінен келе жатқан қорымдарға мәдени – тарихи, экспедициялық турлар, саяхаттар ұйымдастыру;
- Рекреациялық және сауықтыру туризмі: жағажайлық демалыс, санаторийлік-курорттық ұйымдар (*Каспий теңізіне шомылу, Нарын, Мыңтеке құмдарына қыздырынып емделу, т.б.*);
- Табиғи турлар және экотуризм (орнитология, зерттеу турлары);
- Этнотуризм (көшпенділер мәдениеті) және ауыл туризмі;
- Әуесқой аңшылық-олжа және балық аулау;
- Оқиғалар туризмі (жылына 2-3 оқиға, олар үнемі қайталанатын);
- Балалар және жастар туризмі;
- Аудан аумағында орналасқан шет елдік және отандық компаниялардағы іскерлік туризм, оларға қызмет көрсету саласын дамыту («Сазанқұрақ», «Светланд Ойл» мұнай-газ өндіруші компаниялары).

Барлық жағдайда бұл бағыттардың көпшілігі қиылысады және араласады әрі осындай байланыс белсенді, танымдық, экстремалды және туризмнің басқа түрлерінің элементтерін біріктіретін күрделі турлар мен аралас өнімдер жасауға мүмкіндік береді.

Қоршаған ортаға теріс әсер ететін, табиғатқа қамқорлық жасаудың оң мәдениетін қалыптастыратын, сондай-ақ ойын-сауық әлеуеті бар экологиялық туризмді дамыту мәселесі бөлек тұр. Туризмнің бұл түріне деген сұраныс аймақта, әсіресе ішкі сұраныста айқын байқалады. Көптеген адамдар табиғатта жабайы туризмді жүзеге асырады, қоршаған ортаны ластайды және зиян келтіреді. Осыған байланысты экотуризмнің үлгілі нұсқасын қалыптастыру және енгізу, теріс әсер етіп қана қоймай, оң әсер ететін тиісті өнімдер мен талаптарды әзірлеу қажет.

Аудан аумағында эко-туризмді дамыту үшін барлық алғышарттар бар: табиғи ландшафтан теңіз, тұмса тоғайлар, құмды шағылдар, өзендер, сондай-ақ қолдан жасалған ландшафтты атап өтуге болады, оларға: мұнай скважиналары, жасанды тоқ өндіруші жел диірмендері, балық өнімдерін өндіруші цехтар, Новинск, Қарабөлек табиғи қорықтары бар.

Сонымен қатар, өңірде танымдық және этно-туризмді дамыту үшін турларды ұйымдастыруға болады, онда турист жергілікті және ауыл тұрғындарының өмірімен, олардың әлеуметтік-экономикалық дамуының көрсеткіштерімен танысады:

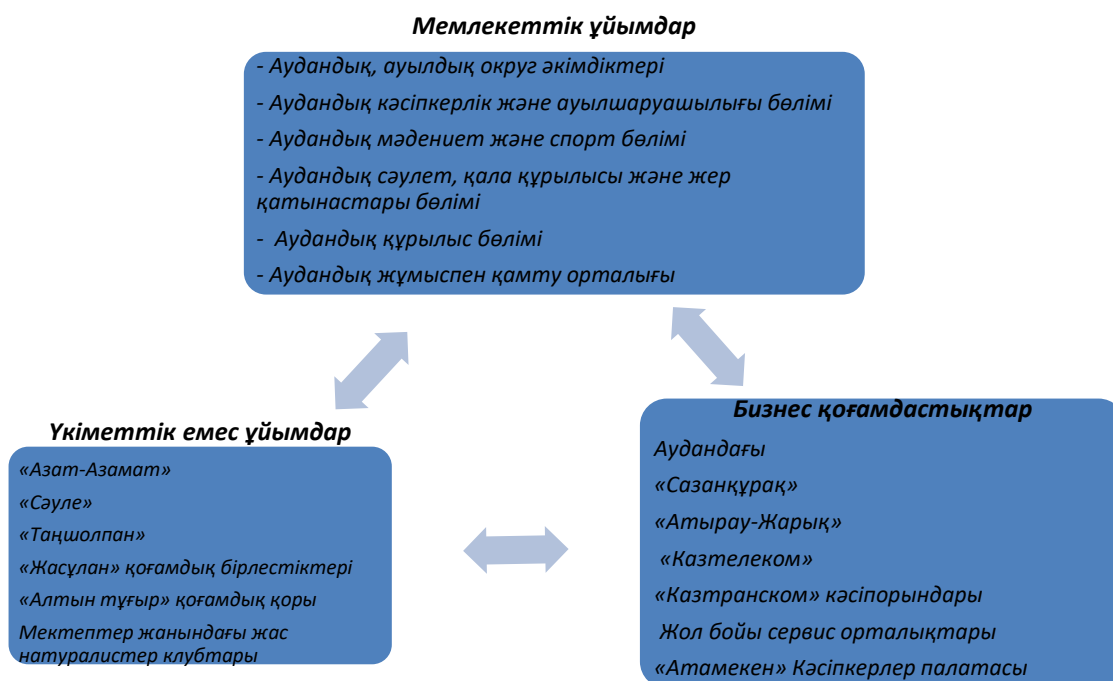
- Түйе, жылқы шаруашылықтарындағы шұбат, қымыз өндірісін көзбен көріп, өз қолдарымен жасауға мүмкіндік алады (ауданда ірілі-ұсақты 400 аса осындай шаруақожалықтары орналасқан);
- Балық аулау, балық кәсіпшілігі кәсіпорындарының табиғи өнімдерін тамашалау («Амангелді», «Тілекші», балық аулау кооперативтері);
- Ежелгі қолөнер және жергілікті дәстүрлер, ұлттық киіз үй, домбыра аспабын жасаумен танысу;
- Аудан аумағында ғана қалыптасқан халық орындаушылық өнерінің бірегей жанрлар орындаушылармен кездесу.

Ауданның әкімшілік аумағымен «Атырау-Астрахан» теміржолы, «Ақтөбе-Астрахан» халықаралық автомобиль жолы, «Теңіз-Новороссийск» халықаралық мұнай құбыры, «Қиғаш-Атырау-Өзен» су құбырының өтуі де туризмді дамыту стратегиясын осы магистральдар бойында қалыптастыруға аса маңызды рөл атқарады. Бұл дәлізде туризмнің барлық тікелей және жанама субъектілері мен туристік өнімдер өзара байланысты болатын туристік кластерді ұйымдастыру ұсынылады.

Туристік кластер – бұл белгілі бір географиялық шекараларда туристік өнімді дамыту мақсатында өзара іс-қимыл жасайтын әртүрлі салаларға жататын кәсіпорындар мен ұйымдарды қамтитын дербес салааралық экономикалық кешен. Туристік кластерді құру туристердің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін кең мүмкіндіктерді қамтамасыз ететін бәсекеге қабілетті туристік индустрияны сапалы ұйымдастыруға, жүйелеуге және дамытуға ықпал етеді.

Халықаралық тәжірибе көрсетіп отырғандай, Туризм индустриясы үшін кластерлік тәсіл университеттер, мемлекет, бизнес және әлеуметтік-мәдени сала тығыз өзара іс-қимыл жасайтын ұйымның ең тиімді құралдарының бірі болып табылады.

Құрманғазы ауданында туристік кластерді құру мен дамытудың негізгі міндеті- осы процеске қатысушылардың өзара байланысты үш ірілендірілген тобы үшін басымдықтар мен түйінді іс-шараларды айқындау болып табылады (8 сурет):

8-сурет – Туристік кластер аясында негізгі өзара әрекеттесуші тараптардың блок-схемасы

Ескертпе – автормен құрастырылған

Бұл жерде:

- ✓ Аудандағы жоғарыда көрсетілген тізімдегі мемлекеттік ұйымдар мотивациялық ядро ретінде "ойын ережелерін" белгілейді және негізгі ұсыныстарды материалдық тұрғыдан қамтамасыз етеді;
- ✓ Аудан көлемінде заңды тұлға ретінде тіркеліп, аудан бюджетіне қомақты салық түсіріп отырған бизнес-қоғамдастықтар- негізгі атқарушылық жүктеме түсетін және туристік кластер объектілерін құру және дамыту міндеті тұрған негізгі құрылымдық элемент ретінде әрекет етеді;
- ✓ Қазіргі таңда белсенді жұмыс жасап жүрген аудандағы үкіметтік емес ұйымдардың байланыстырушы элемент ретінде негізгі міндеті-талқылау және түзетулер енгізу, аудан тұрғындарына туризмнің маңыздылығы мен әлеуметтік келешегін жеткізу, сондай-ақ іс-шаралар мен құжаттарды тәуелсіз бағалау арқылы кері байланысты жүзеге асырады.

Осылайша, Құрманғазы ауданындағы туристік кластерді қалыптастыру процесіне қатысушыларды бір функционалдық міндетпен біріктірген-нақты аумақта бәсекеге қабілетті туристік индустрия құру. Туристік кластерді

калыптастыру процесіне қатысушылардың өзара байланысы тік жазықтықта да, көлденең жазықтықта да бар (9 сурет):

9-сурет – Тартылатын негізгі субъектілердің нысаналы міндеттері
Ескертпе – автормен құрастырылған

Ортақ мақсаттармен біріктірілген тараптар бизнес пен мемлекеттік қызметтер арасындағы ынтымақтастықты ұйымдастыра алады, сондай-ақ туризммен байланысты әртүрлі ұйымдардың: тамақтану, медициналық мекемелер, ойын-сауық кешендері және т. б. жұмысын үйлестіре алады, тек күш біріктіріп, жоғары сапалы қызмет, қауіпсіздік үшін жағдай жасай отырып, біз аймақты ішкі және сыртқы туристер үшін шынымен тартымды ете аламыз.

Исатай ауданы тарихи қорымдар және сәулет ескерткіштерінің саны бойынша Атырау облысында алдыңғы орында тұр. Егер мәдени-танымдық, этно-тарихи туризмді дамытса негізгі басымдыққа ие болады. Ауданының тарихи-мәдени ресурстары осы жұмыста өңірлік туристік кластердің негізгі компоненті ретінде ұсынылады.

Қорытынды

Туризм – жаһандық өзгерістерге төтеп бере алатын бірден бір әлемдік экономиканың неғұрлым перспективалы салаларының ең алды болсада, оның әлеуеті Қазақстанда тиісті дәрежеде бағдарланбағандықтан толық көлемде пайдаланылмайды. Туристік сала табысты дамыту – жекелеген өңірлер мен тұтастай елді дамытудың стратегиялық мақсаттарына қол жеткізу үшін жағдай жасауға мүмкіндік беретін негізгі элементтердің бірі бола алады.

Қазақстанда өңірлік ерекшеліктерге байланысты туризмнің дамуы-жергілікті халықты жұмыспен қамтуға, әлеуметтік және рухани қажеттіліктердің қанағаттану деңгейін арттыруға, мемлекеттің дамуы үшін әлеует құруға және оның халықаралық ұстанымдарын нығайтуға ықпал етеді. Тиімді мемлекеттік саясат жүргізілген жағдайда туристік индустрия қызмет көрсету сапасының өсуін, адами капиталдың дамуын ынталандыруды, өмір сүру сапасын арттыруды, жұмыспен қамтудың өсуін, барлық деңгейдегі бюджеттерге түсімдерді қамтамасыз етуге қабілетті. Өйткені, қазіргі таңдағы әкімшілік басқарудың форматы-әр ауылдың бюджетін қалыптастыру арқылы табылған қаржы сол жерді өркендетуге, көркейтуге жұмсалмақ.

Қазақстанда туристік-рекреациялық саланы дамыту үшін табиғи және тарихи-мәдени әлеуеті жоғары өңірлер жеткілікті, олардың қатарына Атырау облысының Исатай ауданы да жатады. Туристік және рекреациялық әлеуетті іске асыру әр аймаққа тән бірқатар типтік проблемалармен шектеледі. Бірінші кезекте мұндай проблема базалық және туристік инфрақұрылымның нашар дамуы болып табылады. Сондай-ақ, туризмнің дамуына кәсіби кадрлардың, сапалы қызмет көрсету саласының, маркетинг саясатының болмауы кедергі келтіруде.

Атырау облысы басқа өңірлерден туристік әлеуеттің негізін құрайтын пайдалы географиялық орналасуымен, үлкен тарихи-мәдени, табиғи-ресурстық және көлік-логистикалық әлеуетімен ерекшеленеді. Атырау облысының туристік кластерін қалыптастыру мен дамытудың аса маңызды іргелі факторлары табиғи, сондай - ақ адам қолымен жасалған, бірегейлік, тарихи және мәдени құндылық қасиеттері бар ресурстар болып табылады.

Туристік әлеуетті тиімді іске асыру кезінде туристік қызметтерді сатудан және экономикалық қызметтің ұштасқан түрлерінен түсетін кірістердің едәуір ұлғаюына қол жеткізуге болады, тікелей туризм саласында да, саудада да, қоғамдық тамақтануда, құрылыста, көлікте және т. б. жаңа жұмыс орындарын құруға ықпал етеді.

Магистрлік жұмыста туризмнің теориялық-әдіснамалық негізі қарастырылды, туризм саласындағы нормативтік-құқықтық және бағдарламалық құжаттарға талдау жүргізілді, өңірдегі туристік саланың ағымдағы жай-күйіне талдау жасалды, жалпы Атырау облысының және Құрманғазы ауданының туристік-рекреациялық ресурстарына сандық бағалау жүргізілді.

Бағалау нәтижелері Атырау облысының рекреациялық аудандары табиғи және тарихи-мәдени ресурстардың болуымен ғана емес, туристік инфрақұрылымның даму деңгейімен де сараланғанын көрсетті. Жұмыс

барысында Атырау облысы Құрманғазы ауданының қазіргі жағдайы мен мүмкіндіктерін зерделеп, келесі қорытынды жасалды:

1. Құрманғазы ауданы ішкі және сыртқы туризмді дамыту үшін үлкен әлеуетке ие. Дамыған көлік-логистикалық инфрақұрылымы бар купеде тиімді географиялық орналасуы, сондай-ақ флора мен фаунаның өзіндік әлемі мен географиялық ерекшеліктері, археологиялық-тарихи объектілер, Каспий теңізі және оған іргелес аумақтар бірегей дестинациялардың негізі бола алады. Туристік кластерді құру және ілгерілету – Құрманғазы ауданының экономикасының шикізаттық емес секторын дамытудың нақты факторларының бірі.

2. Құрманғазы ауданында тұрақты туризмді дамыту үшін неғұрлым басым бағыттар мыналар болып табылады:

- ✓ бірінші және кейінгі кезеңдерде-ішкі туризмді, атап айтқанда, мәдени-танымдық, экотуризмді, емдеу-сауықтыру ісін дамыту;
- ✓ келесі кезеңдерде - археологиялық-тарихи, сафари серуендері, оқиғалық туризмді, аңшылық-балық аулауды дамыту;
- ✓ баламасы жоқ бірегей туристік ғылыми-танымдық ресурстар –әлем бойынша ең үлкен көл саналатын Каспий теңізі, Нарынның алтын сары құмы, Мыңтекенің ақ құмы, тек осы ауданда өсетін құмаршық өсімдігі, Нарын ауылында жаңартылатын энергия көздерінің болуы, Манаш ауылындағы жел станциясы.

3. Туристік кластерді ілгерілетудің бастапқы кезеңінде аталған ұсынымдарды пайдалана отырып, басқа салалар өнімінің тартымдылығы бойынша кем түспейтін бірегей бәсекеге қабілетті туристік өнімді әзірлеу қажет. Құрманғазы ауданының танымал болуына жоғарыда мәлімделген толыққанды туристік бренд ықпал ететін болады.

Жалпы, ауданда туризмді дамыту жергілікті халық үшін жаңа жұмыс орындарын ашуға, қызмет көрсету саласын жақсартуға және қоршаған ортаны қорғауға ықпал ететін болады. Егер аталған жұмыстарды тиісті дәрежеде қолға алса, ол Құрманғазы ауданының өзіндік туристік кластерін қалыптастыру және ілгерілету жөніндегі іс-шараларды әзірлеуде шығармашылық және ұйымдастырушылық тәсілге бағдарлаушы нұсқаулық болып табылады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

- 1 Клопот Е.А., Мануйленко Э.В., «Динамика развития туризма в Российской Федерации». г. Ростов-на-Дону, Россия. Сборник, 329-330 б.
- 2 Медиева Г.А., Козин А.И., Майгожина Г.К., «Новый этап развития туризма в Казахстане: Экономические и технологические вопросы и перспективы». Международный журнал . Алматы, 2017г. № 10-1, 130-133 б.
- 3 Капарова Р.Б., «Предпосылки для развития туризма В Казахстане». Алматы, 2018. Журнал «Аллея науки». №11(27), 326-333 б.
- 4 Шакен А.Ш., «Предпосылки развития сельского туризма в Республике Казахстан», Алматы, 2014. Статья в сборнике трудов конференции, 139-142 б.
- 5 Тлеубаева А., Секен А., «Модели развития сельского туризма в Казахстане-залог устойчивого развития сельских территорий (На примере Акмолинской области)», Нур-Султан, 2019. Электронный научно-просветительский журнал, eISSN:2520-2219.
- 6 Парфисенко Н.А., «Туристский кластер и развитие международного туризма как части национальной экономики Казахстан», Алматы, 2020. Журнал «Академическая публицистика». №4, 265-269 б.
- 7 Тайгибова Т.Т., Материалы международной научной конференции «Актуальные вопросы экономических наук», октябрь 2013 г. – Уфа, 2013., 125-128 б.
- 8 Уайсова А., «Устойчивый туризм в Казахстане: Современное состояние и перспективы развития». Алматы, 2015. Статья в сборнике конференции, 155-161 б.
- 9 Определение сельского туризма. Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/> Жүгінген күні: 13.10.2022ж.
- 10 Рей И.Ю., Жансагимова А.Е., «Анализ развития туризма в Республике Казахстан». Алматы, 2017. Статья в сборнике конференции, 296 б.
- 11 Каленова С.А., «О необходимости развития туризма в Казахстане во время неопределенности цены на нефть». Алматы, 2015. Журнал «Вестник Университета Туран». № 1(65), 134-138 б.
- 12 Абенова Е.А., «Перспективы развития лечебно-оздоровительного туризма в Казахстане». Алматы, 2015. Журнал «Азимут научных исследований: Экономика и управление». № 1(10), 7-10 б.
- 13 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 30 маусымдағы №406 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі Тұжырымдамасы. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/> Жүгінген күні: 25.12.2022ж.
- 14 Қазақстанда туризмді дамыту – халықаралық тәжірибе мен жаңа мүмкіндіктер // Премьер-Министрдің Бірінші орынбасары Аскар Маминнің төрағалығымен өткен жиналысының баяндамасы, 25.01.2018.
- 15 WTCF: Всемирная федерация туристских городов, 2014.
- 16 Ракитянская А.И., Традиционная культура как фактор устойчивого развития туризма // научная статья «Царскосельские чтения», 2014., 126 б.

17 Федорова С.Н., Культурный туризм как перспективное направление внутреннего и въездного туризма в Республике Саха (Якутия), 2015.

18 Kurina V., Cultural – cognitive possibilities of ethnic tourism – Samara’s State Academy of culture and arts, 2013.

19 Сельский туризм: опыт и перспективы развития // Сельский туризм в России: материалы II Международного форума (2–3 августа 2013 г., Белгород). – М.: ФГБНУ «Росинформагротех», 268 б.

20 Казьмина Е.Б., Развитие услуг сельского туризма в российских регионах. – Москва, 2012., 14-15 б.

21. Агыбетова Р.Е., Омарова А.С., Ғалиакбаров Е.Ә., Гиззатжанова А.Г., «Қазақстан аймақтарында ауылдық туризмге туристерді тарту мәселесі» Научный журнал «Вестник университета «Туран» № 1(85) 2020 г., 201-206 б.

22 «О Концепции перехода Республики Казахстан к устойчивому развитию на 2007-2024 годы» от 15 ноября 2006 года. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U060000216> Жүгінген күні 12.01.2023ж.

23 Источник: <https://24.kz/ru/news/social/item/342223-atyrauskaya-oblast-zanimaet-odno-iz-lidiruyushchikh-mest-po-razvitiyu-turizma-v-kazakhstane>

24 «Қазақстан туризмі» статистикалық жинағы 2015-2019. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті– Нұр-Сұлтан, 2020. – Текст: электронный. – URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/22/statistic/6> (сайт stat.gov.kz) Жүгінген күні 10.12.2021ж.

Қосымша 1

2021-2025 жылдарға арналған Атырау облысының әлеуметтік-экономикалық дамуының кешенді жоспарына енгізілген туризм саласындағы 11 инвестициялық жобалар

Бастамалар	Іс-шаралар	Соңғы нәтиже	Орындалу уақыты
<p>1. Атырау қаласында: «Нұрлы-Тал» этно-паркі</p> <p>2. Аттракциондар</p> <p>3. "Keremet park" белсенді демалыстың отбасылық паркі</p> <p>4. Махамбет ауданындағы "Сарайшық" визит-орталығы</p> <p>5. «Эльдорадо» демалыс базасы</p> <p>6. Индер ауданындағы «Индер» тұзды көлінің жағалауындағы шипажайлық-сауықтыру кешені</p> <p>7. Исатай ауданындағы</p>	<p>«Сарайшық» визит-орталығын республикалық бюджет есебінен салу жоспарланған болса, қалған 10-ы жеке инвестиция есебінен салынады деп күтілуде. Бұл жобалар туризмнің мәдени - танымдық, сауықтыру, белсенді түрлерін дамытуға оң әсерін тигізеді. Кешенді жоспарға енгізілген әр жобаның жүзеге асырылу барысына үнемі бақылау жүргізіліп отырады. Сондай-ақ, туризм саласындағы кәсіпкерлерді қолдау және олардың проблемалық мәселелерін талқылау және шешу мақсатында жұмыс тобы құрылуда. Әр ай сайын жұмыс тобының отырысы ұйымдастырылып, кәсіпкерлердің жобалары талқыланатын болады. Сонымен қатар, басқармамен туризм саласын дамыту бойынша былтыр ҚР «Туристік қызмет туралы» заңына жол бойындағы сервистік қызметтерді және</p>	<p>Жаңа туристік нысандар салынып, 2021-2025 жылдары туризм саласында 338-жаңа жұмыс орындары құрылатын болады. Ішкі және кіру туризмі бойынша келушілер саны жылына 33,7 мыңнан 79,4 мың адамға артып, 100 млн. теңгеден астам бюджетке салықтың түсуіне үлкен мүмкіндік береді. 2021 жылы «Сарайшық» музей-қорығының сұранысына сәйкес ортағасырлық қала орнына және музей-қорығына ақпараттық тақтайшалар мен жол бағдарлар орнатылды және облысқа келуші туристер мен қонақтарға Атырау</p>	<p>2021-2025 ж.ж.</p>

<p>"AMANDYQ" кемпингі</p> <p>8. Мақат ауданы</p> <p>9. Қызылқоға аудандарындағы Ақтөбе-Атырау тас жолындағы кемпингтер</p> <p>10. Құрманғазы ауданындағы туристік балық аулау базасының құрылысы және «Қиғаш» туристік базасын қайта жаңғырту.</p> <p>11. Жылыой ауданындағы «Саржайлау» этно-кешенін кеңейту</p>	<p>санитарлық-гигиеналық тораптарды күтіп ұстауға субсидия бөлу мәселесі бойынша ұсыныс енгізілген болатын. Аталған мәселе шешімін тауып, биыл 30 сәуірінде ҚР «Туристік қызмет туралы» заңына өзгерістер енгізілді. Яғни туристік қызмет объектілерін салу, реконструкциялау кезінде кәсіпкерлік субъектілерінің шығындарының бір бөлігін өтеу және кәсіпкерлік субъектілерінің санитарлық-гигиеналық тораптарды күтіп ұстауға және жол бойындағы сервис объектілерін салу бойынша шығындардың бір бөлігін субсидиялау бойынша өзгерістер енгізілді. Бүгінгі таңда, ҚР Мәдениет және спорт министрлігімен шығындардың бір бөлігін субсидиялау бойынша қағидалары бекітілуде. Алдағы уақытта, балалар және жасөспірімдер туризм дамыту бойынша «Жанды сабақтар» жобасын жүзеге асыру көзделіп отыр. Жоба аясында Атырау қаласының 100 мектеп оқушыларын «Ембімұнайгаз» АҚ және Н. Балғымбаев атындағы интерактивті мұражайларына экскурсия ұйымдастырылатын болады. Жобаның мақсаты: мектептен тыс жерлерде</p>	<p>облысының тарихи-мәдени, демалыс орындарын көрсете отырып, Атырау облысының картасы жасақталды.</p>	
---	---	--	--

	<p>мектеп бағдарламаларын визуализациямен экскурсиялық сабақтар өткізу, білім беру экскурсияларын оқу процесіне интеграциялау арқылы оқушылардың химия бойынша білімдерін кеңейту және оқушыларға профориентациялық бағдар беру.</p> <p>Сондай-ақ, Атырау облысының шалғай ауылдарындағы аз қамтылған отбасылардың балаларына мәдени-танымдық нысандарға экскурсия және отандық туроператорларға ақпараттық турлар ұйымдастыру жоспарлануда.</p>		
--	--	--	--

Аналитикалық жазба

*Жоба авторы: магистрант Ж.М.Джанканов
Ғылыми жетекші: М.Б.Кадырова., э.ғ.к., профессор*

Жоба идеясы	Атырау облысы Құрманғазы ауданының туристік әлеуетін анықтап, осыған байланысты ауданда туризмді дамыту үшін саладағы ұйымдастыру және басқару жүйесін жетілдіру жөнінде ұсынымдар әзірлеу.
Күрделі жағдай (кейс)	Қазақстанда туристік-рекреациялық саланы дамыту үшін табиғи және тарихи-мәдени әлеуеті жоғары өңірлер жеткілікті, олардың қатарына Атырау облысының Құрманғазы ауданы да жатады. Туристік және рекреациялық әлеуетті іске асыру әр аймаққа тән бірқатар типтік проблемалармен шектеледі. Бірінші кезекте мұндай проблема базалық және туристік инфрақұрылымның нашар дамуы болып табылады. Сондай-ақ, туризмнің дамуына кәсіби кадрлардың, сапалы қызмет көрсету саласының, маркетинг саясатының болмауы кедергі келтіруде.
Берілген мәселені қолданыстағы шешу тәсілдері	Құрманғазы ауданының туристік әлеуетін стратегиялық дамытудың бағдарларын әзірлеу мақсатында саланы және оның сыртқы ортасын стратегиялық талдаудың неғұрлым кешенді рәсімі болып табылатын SWOT-талдау әдісі пайдаланылды. Артықшылықтары: 1.Пайдалы қазбалар (мұнай мен газ, моллюскалар, дәрілік және құрылыс құмдары) мен дәрілік өсімдіктердің көп болуы (адыраспан, жусан, құмаршық т.б.). 2. Аудан аумағында Каспий теңізінде бірегей табиғи туристік аймақтар мен «Нарын» сарықұм саффарийын салу мүмкіндігінің болуы 3. Мал мен балық өсіру өнімдерінің өзіндік өндірісі (ет, сүт, бекіре тұқымдары, белуга, сазан және т.б.).

	<p>Кемшіліктері:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Инженерлік-коммуникациялық желілердің айтарлықтай тозу деңгейі. 2. Мамандардың және жобаларды басқару тәжірибесінің жетіспеушілігі 3. Толық емес жоғары жылдамдықты интернет және ұялы байланыс. <p>Шешу жолдары:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Аудан аумағының Батыс Қытай-Батыс Еуропа трансшекаралық жолымен тұспа-тұс келетін жерлерінде орналасқан неолит дәуірінен келе жатқан қорымдарға мәдени – тарихи, экспедициялық турлар, саяхаттар ұйымдастыру; 2. Рекреациялық және сауықтыру туризмі: жағажайлық демалыс, санаторийлік-курорттық ұйымдарды ашу (<i>Каспий теңізіне шомылу, Нарын, Мыңтеке құмдарына қыздырынып емделу, т.б</i>); 3. Табиғи турлар және экотуризмді ұйымдастыру (орнитология, зерттеу турлары); 4. Этнотуризм (көшпенділер мәдениеті) және ауыл туризмін дамыту; 5. Әуесқой аңшылық-олжа және балық аулауды жүйелеу; 6. Балалар және жастар туризмін қалыптастыру; 7. Аудан аумағында орналасқан шет елдік және отандық компаниялардағы іскерлік туризм, оларға қызмет көрсету саласын дамыту (<i>«ОйлЛеРой», «Светланд Ойл» мұнай-газ өндіруші компаниялары</i>).
<p>Берілген мәселені шешудің ұсынылатын жолы</p>	<p>Құрманғазы ауданы ішкі және сыртқы туризмді дамыту үшін үлкен әлеуетке ие. Дамыған көлік-логистикалық инфрақұрылымы бар купеде тиімді географиялық орналасуы, сондай-ақ флора мен фаунаның өзіндік әлемі мен</p>

географиялық ерекшеліктері, археологиялық-тарихи объектілер, Каспий теңізі және оған іргелес аумақтар бірегей дестинациялардың негізі бола алады. Туристік кластерді құру және ілгерілету – Құрманғазы ауданының экономикасының шикізаттық емес секторын дамытудың нақты факторларының бірі.

Құрманғазы ауданында тұрақты туризмді дамыту үшін неғұрлым басым бағыттар мыналар болып табылады:

бірінші және кейінгі кезеңдерде-ішкі туризмді, атап айтқанда, мәдени-танымдық, экотуризмді, емдеу-сауықтыру ісін дамыту;

келесі кезеңдерде - археологиялық-тарихи, саффари серуендері, оқиғалық туризмді, аңшылық-балық аулауды дамыту;

баламасы жоқ бірегей туристік ғылыми-танымдық ресурстар –әлем бойынша ең үлкен көл саналатын Каспий теңізі, Нарынның алтын сары құмы, Мыңтекенің ақ құмы, тек осы ауданда өсетін құмаршық өсімдігі, лотос жапырағы.

Қауіптері:

Шекаралас Ресей мемлекеті мен көрші облыстардың бәсекелестікті арттыруы (Астрахан, БҚО, Маңғыстау, Ақтөбе);

Барлық қызмет салаларында заңнаманың күрделілігі мен ашықтығының жоқтығы (аукциондарда жер учаскелерін сатудан түскен салық түсімдеріне қатысты);

Ауыл тұрғындарының материалдық қорларының әлсіздігі;

Туризмді дамытудың аймақтық дәрежесінің болмауы.

Шешу жолдары:

біріншіден, ішкі және келу туризмі үшін қызықтықтыру үшін өңірдің тартымды имиджін қалыптастыру;

екіншіден, туристік саланы неғұрлым тиімді дамыту үшін жақын облыстармен белсенді кооперация құру;

үшіншіден, облыста туризмді дамытудың перспективалық бағыттары үшін мақсатты қаржыландыруды бөлу

<p>Күтілетін нәтиже</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Халықтың жұмыспен қамтылуы ұлғаяды; 2. Әлеуметтік шиеленістер төмендейді; 3. Отбасылардың табысы ұлғаяды; 4. Отбасы ресурстарын пайдалану салдарынан билік үшін туризмнің бұл түріне аз шығын шығарады; 5. Туризмді ұйымдастырушылардың күшімен міндеттерді шешу мемлекеттік билік органдарының құрылуына (уақытша және тұрақты жұмыс орындарын ашу, халықтың тұрмысын жақсарту) оң әсер береді; 6. Мәдениет ұйымдарының туристерге қызмет көрсетуден қосымша табыс табу мүмкіндігі артады; 7. Бюджетке қосымша салықтар түседі; 8. Елді мекендердің сыртқы келбеті жақсарады.
<p>Әдебиеттер</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Шакен А.Ш., «Предпосылки развития сельского туризма в Республике Казахстан», Алматы, 2014. Статья в сборнике трудов конференции, стр 139-142. 2. Агыбетова Р.Е., Омарова А.С., Ғалиакбаров Е.Э., Гиззатжанова А.Г., «Қазақстан аймақтарында ауылдық туризмге туристерді тарту мәселесі» Научный журнал «Вестник университета «Туран» № 1(85) 2020 г. стр 201-206 3. Каленова С.А., «О необходимости развития туризма в Казахстане во время неопределенности цены на нефть». Алматы, 2015. Журнал «Вестник Университета Туран». № 1(65), стр 134-138.